

वैष्णव द्वाय कर्म

श्री दामोदर कावशी

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૦૮૧૪ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ વૈષ્ણવ નિત્યક્રમ

વિષય ૫૨૨ : ૪૪૪

॥ श्री ॥

शेठ वल्लभदास दभारक अ'थ

वैष्णव नित्यकर्म.

शेठनार

वेध दामोदर कानल.

आवृत्ति ३ ल.

छपावी प्रसिद्ध करनार

शेठ रतनशी कुंभरशी तथा गोडणदास कुंभरशी.

ठेकाणू—सईमीदास भाईरं, मुंजळ.

किंमत

वर्मलक्षासु वैष्णवने विना भूख्ये आपवाभां आवे के.

संवत् १९७६

मुद्रक, प्राणलवन विश्वनाथ पाठक.

मुद्रलुस्थान, आदित्य मुद्रलालय,

रायणठ रोड, अभदावाद.

प्रकाशके मुंजळीमां प्रसिद्ध क्युं.

૨૨૬૪૪

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
૧૦૮૧૪
૨૦૧૬

સાક્ષરો, વિદ્વાનો, પંડિતો તથા
પુસ્તકપ્રકાશકો માટે
ઉત્તમ તક.



અમારા ગ્રંથમાં બાળબોધ, ગુજરાતી
તથા અંગ્રેજી કામ શુદ્ધ અને સફાઈબંધ
થાય છે. છપામણીની શુદ્ધિ તરફ ખાસ
લક્ષ અપાય છે.

આદિત્યમુદ્રણાલય.

તા. ક.—સંસ્કૃત છપામણીમાં અમારી વિશેષતા છે.



શ્રી વૈષ્ણવ નિત્યકર્મની અનુક્રમણિકા. ૫૯

વૈષ્ણવ દિને માટે વૈદિક સંધ્યા પ્રકરણ ...	૧
પ્રાતઃસ્મરણ મંગળાચરણ ...	૨
મલત્યાગ વિધિ ...	૮
સ્નાન વિધિ ...	૧૦
તિલક ધારણ વિધિ ...	૧૨
પ્રાતઃ સંધ્યા ...	૨૧
મધ્યાહન સંધ્યા ...	૩૨
સાયં સંધ્યા ...	૩૩
વૈષ્ણવસંપ્રદાયની સંધ્યા ...	૩૫
નારાયણ કવચ ...	૪૪
શ્રી ભગવદ્ગીતાનો ૧૫ મો અધ્યાય ...	૫૩
શ્રી સર્વોત્તમ સ્તોત્ર ...	૬૫
શ્રી યમુનાષ્ટક ...	૭૦
શ્રી ચતુશ્લોકી ...	૭૪
શ્રી મહાલક્ષ્મીસ્તોત્ર ...	૭૫
શ્રી રામ રક્ષાસ્તોત્ર ...	૧૦૪
અષ્ટાદશશ્લોકી ગીતા ...	૧૨૧
શ્રી વિષ્ણુસ્તવન ...	૧૨૬
શ્રી વિષ્ણુનાં શ્લોક નામ ...	૧૩૦

પ્રસ્તાવના.



આ ત્રીજી આવૃત્તિ પ્રગટ કરવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય છે. મારા પરમમીત્ર રતનશીભાઈએ મને એક વર્ષથી આ કામ શરૂ કરવાનું કહેલું; પણ મારા તરફથી પ્રસિદ્ધ થએલ બીખચરિત્ર નામના પુસ્તકની વ્યવસ્થાના કામનાં હું પડેલો હોવાથી આ કામ બંધી હું ન કરી શક્યો. હાલ મારા પર સ્નેહ રાખનાર, ભાઈ પ્રાણીજીવન વિ. પાઠકે મને કાળજી પૂર્વક કામ કરી આપવા બંધાવતાં, તે કામ તેઓ દ્વારાજ હું પાર પાડી શક્યો. તે મારા અગત સંબંધી હોવાથી ઉપકાર માનવાને બદલે ફેવી બળની થાયના.

આ પુસ્તક સહજત વલ્લભદાસ સ્મારક ફંડમાંથી પ્રગટ થાય છે, અને તેનું વૃત્તાંત બે વખત લખાઈ ગયું છે. એટલે હવે આવશ્યક નથી.

દામોદર કાનજીના જય શ્રીકૃષ્ણ

પ્રસ્તાવના.

આવૃત્તિ બીજી.

આઠ વર્ષે આ પુસ્તકની બીજી આવૃત્તિ પ્રગટ થાય છે. આવા અતિઉપયોગી પુસ્તકની અતિ માગણી થાય એ સહજ છે. છતાં આટલો વિશાળ થયો તેનું એક જ કારણ છે. તે એ કે મારા મિત્ર રતનશીલાઈને મારા માટે અપૂર્વ શ્રદ્ધાને લીધે મારી માર્ફત જ પ્રકટ કરાવવાની તીવ્ર ઇચ્છા હોવાથી અને નામદાર મહારાજ શ્રીમંત સરકાર માયકવાડશ્રીએ મારા વ્યાખાનો જલે સાંભળી મને આશ્રય આપવાથી મુંબઈ ને બદલે આંહી વડોદરામાં મારે વસવાનું થતાં આ પુસ્તક છપાવવાનું કામ મારાથી આજ સુધીમાં ન બની શક્યું. છેવટ રતનશીલાઈના આગ્રહને માન આપી સમય મેળવી આંહી (વડોદરામાં) છપાવવા ધાર્યું.

જયેલા વિશાળ માટે વૈષ્ણવગણની ક્ષમા માગું છું. મારા આંહી વસવા છતાં મારા મિત્રવર્ગનો મારા પ્રત્યે જે પ્રેમ વિશેષ રહિને પામેલો છે તે મટે હું અત્યંત આભારી છું.

વૈશાખ વદ ૧૧

મુરવાર સં. ૧૯૭૩

વૈદ્યશાસ્ત્રી દામોદર કાનજી.

અમદાવાદી પોળ-વડોદરા.

અંતરનો આશય.



આવૃત્તિ પહેલી.

દરેક પુસ્તકમાં પ્રસ્તાવના લખવાની પદ્ધતિ પ્રાચીન કાળથી છે, તે પદ્ધતિને અંગે તેમ જ મારા અંતરનો આશય જાહેર કરવાની ખાતર હું કુ વિવેચન કરવાની આકાંક્ષા મને સહજ થાય છે.

મારા પરમ સ્નેહી ભાઈ શ્રી રતનશી હુંગરશીએ મને આ પુસ્તક બહાર પાડવાને માટે સલાહ આપી અને તમામ ખર્ચ આપવાને મને જણાવ્યું, જેથી હું બહુ ખુશી થયો. જો કે આ પુસ્તકમાં ભેળાં કરી ગોઠવવા અને કોઈ સ્થળે ભાષાંતર કરવા શિવાયનો કશો મારો પ્રયાસ નથી, તેમ મહત્વની એવી વાત નથી. જે પ્રાચીન લેખો છે તેનું સ્પષ્ટીકરણ કયું છે. છતાં તેટલા જ પ્રયાસનું પણ ઉત્તમ ધાર્મિક લેખવાળું પુસ્તક પ્રગટ કરતાં કોને હર્ષ ન થાય ? મારા મિત્ર રતનશીભાઈએ આ પુસ્તક વિના મૂલ્યે મોટો ખર્ચ કરી ભેટ આપવાને માટે તૈયાર કરાવ્યું છે એ ખીજી ખુશીની વાત છે, કે જેને અંગે મારા અલ્પ પ્રયાસનું પરિણામ સાર્વજનિક હિતકર થઈ પડશે. રતનશીભાઈને આ ધાર્મિક પુસ્તક છપાવી પ્રગટ કરી વિના મૂલ્યે આપવાનો જે હેતુ છે તે મારે અત્રે જાહેર કરવા જરૂર છે.

અખંડ બ્રહ્મચારી, પરમવેશ્વર,
શ્રીભીષ્મનું ચરિત્ર

ભીષ્મચરિત્ર

(ભાગ પહેલો બહાર પડી ચૂક્યો છે.)

આ શ્રી ભીષ્મચરિત્ર નામનું પુસ્તક બાળકથી માંડી વૃદ્ધ પર્યંત, સ્ત્રીઓ અને પુરૂષોને બંન્નેને એક સરખી રીતે ઉપદેશ આપનાર, વ્યવહારનું શિક્ષણ આપનાર છે. તે ઉપરાંત વાર્તાના રસિકોને પણ રસ આપનાર છે, અને ભક્તિરસથી ભરપૂર હોવાથી તે રસનો પણ પૂર્ણ અનુભવ કરાવે છે. હુંકામાં દેવી અને વ્યવહારી બંન્ને વસ્તુથી પૂર્ણ અને રસમય છે. આ પુસ્તક માટે સારા સારા વિદ્વાનોએ અને શ્રીમંત મહારાજ શ્રી ગાયકવાડ સરકારે સંપૂર્ણ સંતોષ

દર્શાવ્યો છે. તેમજ સર્વે જાહેર પત્રોએ પોતાના સારા
અભિપ્રાય આપેલ છે.

આ પુસ્તકની આવક મંદિર, દવાખાનું, વિદ્યાર્થી-
બવન વગેરે જાહેર સંસ્થાઓમાં જનાર છે.
કીંમત રૂ. ૩-૮-૦

રચનાર—

વૈદ્યશાસ્ત્રી દામોદર કાનજી

અમદાવાદી પોળ- મુ.-વડોદરા.

અળવાનો ઠેકાણું { (૧) કતાં પાસેથી
(૨) એન. એમ, ત્રિપાઠી
પ્રીન્સેસ સ્ટ્રીટ-મુંબઈ નં.-૨

પ્રાતઃસ્મરણમ્.



મંગલચરણ.

દોભ્યીં દોભ્યીં વ્રજન્તં વ્રજસદનજનાહ્વાનતઃ પ્રોલ્લસન્તં ।
 મન્દં મન્દં હસન્તં મધુ મધુરવચો મેતીં ચેતીં બ્રુવન્તમ્ ॥
 ટોપાલીપાણિપાલીતરલિતવલયધ્વાનમુગ્ધાન્તરાલં ।
 વન્દે તં દેવમિન્દીવરવિમલદલશ્યામલં નન્દબાલમ્ ।૧।

એ હાથ તથા પગે એટલે ઘુંટણીએ ચાલતા એવા
 વ્રજમાં રહેવાવાળા વ્રજવાસી, જનોના ખોલાવવાથી અત્યંતે
 ઉદ્દાસમાં આવતા એવા મંદ મંદ હાસ્ય કરતા, એવા
 મીઠી મીઠી વ્હાલી લાગે એવી વાણીમાં મા, બા, એ શબ્દો
 ખોલતા, ગોપીજનની તાળી લાગવાથી હસ્તમાં રહેતાં ચલા-
 ચમાન કંકણના શબ્દથી મોહ પામેલું છે, ચિત્ત જેનું એવા
 દિવ્ય પ્રકાશમાન કમલનાં સુંદર દલ જેવા રમામ વર્ણવાળા
 નંદનંદને હું પ્રણામ કરું છું.

अचिन्त्यमव्यक्तमनन्तमव्ययम् ।

विभुं प्रभुं भावितविश्वभावनम् ॥

त्रैलोक्यविस्ताराविचारकारकम् ।

हरिं प्रपन्नोऽस्मि गतिं महात्मनाम् ॥१॥

अर्थ—अचिन्त्य, अव्यक्त, अनन्त, अव्यय, विभु प्रभु, त्रिलोकीना विस्तारना विचार करना, महात्माओंना गतिइय ओवा श्रीहरिने हुं शरण थाइं धुं;

स्वकर्मफलनिर्दिष्टां यां यां योनिं ब्रजाम्यहम् ।

तस्यां तस्यां हृषीकेश त्वयि भक्तिर्ददाऽस्तु मे ॥२॥

अर्थ—मेताना कर्मनां प्रण भोगववा भाटे, जे जे योनिभां हुं गइं ते ते (जन्मभां) हे हृषीकेश (धृष्टियोना नियामक) आपनी दृढभक्ति भने हुने. २.

कृष्णेरताः कृष्णमनुस्मरन्ति ।

रात्रौ च कृष्णं पुनरुत्थिता ये ॥

તે મિશ્રદેહાઃ પ્રવિશન્તિ કૃષ્ણમ્ ।

હવિર્યથા મન્ત્રહુતં હુતાશે ॥૩॥

અર્થ—શ્રીકૃષ્ણમાં આસક્ત, શ્રીકૃષ્ણને વારંવાર સ્મરણ કરનાર, રાત્રિમાં પણ શ્રીકૃષ્ણ અને ફરી ઉઠતાં પણ જે શ્રીકૃષ્ણને સંભારે છે; તે જીવ, મંત્ર બણીને હોમેલું હવિ જેમ અગ્નિમાં પેસે છે તેમ દેહથી છુટી પડતાંજ શ્રીકૃષ્ણમાં પેસે છે. ૩.

ત્વમેવ માતા ચ પિતા ત્વમેવ ।

ત્વમેવ બન્ધુશ્ચ સસ્વા ત્વમેવ ॥

ત્વમેવ વિદ્યા દ્રવિણં ત્વમેવ ।

ત્વમેવ સર્વં મમ દેવદેવ ॥૪॥

અર્થ—હે દેવના દેવ ! તમેજ મારા માતા, તમેજ મારા પિતા, તમેજ મારા ભાઈ, અને તમેજ મારા મિત્ર છો. તમેજ વિદ્યા, તમેજ ધનદોહત, અને તમેજ માફે સર્વસ્વ છો. ૪.

हरैर्नामैव नामैव नामवै मम जीवनम् ।

कलौ नास्त्येव नास्त्येव नास्त्येव गतिरन्यथा ॥५॥

અર્થ—શ્રીહરિનું નામજ, નામજ અને નામજ એ
માફ જીવન છે. કલિયુગમાં શ્રીહરિના નામ શિવાય ખીજ
કોઈ સદ્ગતિ નથી જ, નથી જ, અને નથી જ. ૫.

हे जिह्वे रससारज्ञे सर्वदा मधुरमिये ।

नारायणाख्यं पीयूषं पिब जिह्वे निरन्तरम् ॥६॥

અર્થ—હે જીભ! તું રસ (સ્વાદ) ને જાણનારી અને
હે જીભ! નિરંતર મિષ્ટાન્નપર પ્યાર રાખનારી છે, માટે શ્રીના-
રાયણ નામનું જે અમૃત છે તેનું તું હંમેશાં પાન કર. ૬.

श्रीराम नारायण वासुदेव ।

गोविन्द वैकुण्ठ मुकुन्द कृष्ण ॥

श्रीकेशवानन्त नृसिंह विष्णो ।

मां त्राहि संसारभुजंगदष्टम् ॥७॥

અર્થ—હે શ્રીરામ ! હે શ્રીનારાયણ ! હે શ્રીવાસુદેવ !
 હે શ્રીગોવિન્દ ! હે શ્રીવૈકુણ્ઠ ! હે શ્રીમુકુન્દ ! હે શ્રીકૃષ્ણ ! હે
 શ્રીકેશવ ! હે શ્રીઅનન્ત ! હે શ્રીનૃસિંહ ! હે શ્રીવિષ્ણુ ! મને
 સંસાર (અહંતા મમતા) રૂપ સપે ડાંખ માર્યો છે; (તેનું
 ઝેર ચઢે છે,) તેથી માફ રક્ષણ કરો.

શ્રીગોવર્દ્ધનનાથ ષાદયુગલં હૈયંગવીનમિયં ।

નિત્યં શ્રીમથુરાધિપં સુખકરં શ્રીવિઠ્ઠલેશં મુદા ॥

શ્રીમદ્દ્વારવતીશ ગોકુલપતી શ્રીગોકુલેદું વિષ્ણું ।

શ્રીમન્મન્મથમોદનં નટવરં શ્રીબાલકૃષ્ણં ભજેત્ ॥૫॥

શ્રીમદ્બલભવિઠ્ઠલૌ ગિરિધરં ગોવિંદરાયાભિધં ।

શ્રીમદ્બાલક કૃષ્ણ ગોકુલપતી નાથં રઘૂણાં તથા ॥

एवं श्रीयदुनायकं किल घनश्यामं च तद्वंश-जान् ।

कालिंदीं स्वगुरुनारिं गुरुविष्णुस्वीयं प्रभूंश्च स्मरेत् ६

અર્થ—શ્રીગોવર્દ્ધનનાથજી, શ્રીનવત્રીતપ્રિયાજી, શ્રીમથુરેશજી,
 શ્રીવીઠ્ઠલનાથજી, શ્રીદ્વારકાનાથજી, શ્રીગોકુલનાથજી,

શ્રીગોકુલચંદ્રમાળ, શ્રી મદનમોહનજી, શ્રીનટવર-
લાલજી, શ્રીબાલકૃષ્ણલાલજી, તથા ગુરૂનાં સેવ્ય સ્વરૂપ,
અને પોતાના સેવ્ય સ્વરૂપ, શ્રીવલ્લભાચાર્ય (મહા-
પ્રભુજી), ગોસ્વામી શ્રીવીઠ્ઠલનાથજી, (શ્રીગુસાંયજી)
તથા તેમના સાત પુત્રો શ્રી ગિરિધરજી, શ્રીગોવિંદ-
રાયજી, શ્રીઆળકૃષ્ણજી, શ્રીગોકુળનાથજી, શ્રીરઘુનાથજી
શ્રીચંદ્રનાથજી, શ્રીધનશ્યામજી, તથા તેમના વંશજો
તેમજ શ્રીચમુનાજી પોતાના નિવેદન મંત્રોપદેશ કરે
ગુરૂ હોય તે અને શ્રીગિરિસજીજીનું સ્મરણ કરવું.

ચિંતાસંતાનહંતારો યત્પાદાંબુજરેણવઃ ।

સ્ત્રીયાનાં તાન્નિજાચાર્યાન્પ્રણમામિ મુહુર્મુહુઃ ॥૧॥

યદનુગ્રહતો જંતુઃ સર્વદુઃસ્વાતિગો ભવેત્ ।

તમહં સર્વદા વંદૈ શ્રીમદ્વલ્લભનંદનમ્ ॥૨॥

જેમના ચરણકમલની રંગમાત્રથી ચિંતા અને ચિંતાથી
કિતપત્ર થતાં દુઃખોનો નાશ થાય છે એવા સ્ત્રીય જે નિજ
આચાર્ય શ્રીને હું વારંવાર પ્રણામ કરું છું.

જેના અનુગ્રહ એટલે કૃપાથી જીવમાત્ર સર્વ દુઃખનું
ઉલ્લાંઘન કરી શકે છે એવા શ્રીવલ્લભનંદનને હું સર્વકાલે
વંદન કરું છું.

એ પ્રમાણે નિત્ય પ્રાતઃસ્મરણ થઈ રહ્યા પછી બીજું
કામ કરવા તત્પર થવું.



મહાત્યાગ વિધિ.

સદ્રમેશ્વરે દેવિ પર્વતસ્તનમંડલે ।

વિષ્ણુપત્નિ નમસ્તુભ્યં પાદસ્પર્શ ક્ષમસ્વ મે ॥૧॥

इति भूमिं प्रार्थ्य अभ भूमीने प्रार्थना करीने

ન ફાલકૃષ્ટે ન જલે ન ચિત્યાં ન ચ પર્વતે

ન જીર્ણદેવાયતને વલ્મીકે વૈ કદાચન ॥

ન સસત્ત્વેષુ ગર્તેષુ ન ગચ્છન્નાપિ ચ સ્થિતઃ

ન નદીતીરમાસાઞ્ ન ચ પર્વતમસ્તકે ॥

इति निषिद्धदेशान् विहाय ।

અર્થ—ખેડેલાં ખેતરમાં, જલાશયની સમીપમાં, ચિતામાં, પર્વતમાં, દેવાલય સખધી સ્થળમાં, રાફડામાં, પ્રાણી સહિત ખાડામાં, ચાલતાં કે જ્યાં રહીને, નદીના તીરમાં અને પર્વતની ઉપર મળામૂવનો ત્યાગ કરવો નહી. આ દેશાદિ છોડીને શૌચ કરવો.

તતઃ ત્યાર પછી

एका लिंगे गुदे तिस्रस्तथैकत्र करे दण

उभयोः सप्त दानव्या मृदस्तिस्त्रस्तु पादयोः ॥१॥

અર્થ—મૂત્રેન્દ્રિયને એકવાર, ગુદાને ત્રણવાર, ડાબા હાથને દસવાર, બન્ને હાથ ભેગા કરી સાતવાર, અને બન્ને પગ ઉપર ત્રણ વાર મૃત્તિકા (માટી) લગાડવી. જે જે અંગોમાં જેટલી જેટલી વખત મૃત્તિકા (માટી) લગાડવામાં આવે તેટલી તેટલી વખત જળથી તે તે અંગો ધોવાં અને પગ ધોવા પછી ફરી બન્ને હાથ ભેગા કરી ત્રણવાર મૃત્તિકા લગાવી જળથી ધોઈ નાખવા.

इत्येवं शुद्धिं कृत्वा आवी रीते शुद्धि कया पछी
खदिरश्च कदम्बश्च करञ्जश्च वटस्तथा ।

तिन्त्रिणी वेणुपृष्ठश्च आम्रनिम्बौ तथैव च ॥१॥

अपामार्गश्च बिल्वश्च अर्कश्चोदुम्बरस्तथा

एते प्रशस्तः कथिता दन्तधावनकर्मणि ॥२॥

અથ—ખેર^૧, કંદબ, કરંજ, વટ, આમલી, આંબો,
લીંબડો, અધેડો, બીલી, આકડો, અને ઉંખરો એ
વૃક્ષોનું કાષ્ટ દન્તધાવનમાં પ્રશસ્ત છે

એવા સ્મૃત્યુક્ત કાષ્ટ બાર આંગળ લાંબુ સીધું,
ઠચલી આંગળીના ટેરવા જેવું બાકું લઈ ધીમે ધીમે
દાંતને ઘસવા, પછી બાર વખત કોગળા કરી મુખ
શુદ્ધ કરવું

તતઃ ત્યાર પછી સ્નાન વિધિ

पुष्करादीनि तीर्थानि गङ्गाद्याः सरितस्तथा

आगच्छन्तु पवित्राणि स्नानकाले सदा मम ॥१॥

૧ ખેર એ બાવળને મળતી જાય છે.

શ્રીકૃષ્ણવલ્લભે દેવિ યમુને પાપહારિણિ
 સેવાયૈ સ્નાતુમિચ્છામિ જલેઽસ્મિન્સાન્નિર્ધિં કૂરુ ॥૨॥
 इत्यवाह स्नायात् ।

અર્થ—આ પ્રમાણે આવાહન કર્યા પછી સમગ્ર શરીરને સારી રીતે પલાળી, ટાઢા જળથી ત્રણ કોમળા કરી નાક તથા કાનમાં આંગળીઓ ઘાલી, સર્વાંગ અર્થાત્ મસ્તકથી પગ સુધી જળ વહી જમ એવી રીતે શ્રીહરિ સ્મરણ પૂર્વક સ્નાન કરવું.

धृतपवित्रस्त्रोपवस्त्र आसने उपविश्य शरीरशुद्ध्यर्थम्

અર્થ—સ્નાન કર્યા પછી ધોયેલા વસ્ત્ર અથવા પટવસ્ત્ર અથવા ઉર્ણાવસ્ત્ર ધારણ કરી પ્રથમ દર્બાસન પાંચ-રી તે પર બનાત અર્થાત્ ધાબળી વિગેરેનું આસન બિછાવી તે ઉપર બેસી પ્રથમ દેહની શુદ્ધિને માટે.

गृह्णामि गोकुलाधीश चरणामृतमादरात्
 अतस्त्वत्सेवनासिद्ध्यै मयि दीने कृपां कूरु ॥१॥

इममष्टाक्षरं वा मंत्रं जपंश्चरणामृतं संनेव्य
नयनयोर्मल्लके हृदये च स्पृशेत्.

અર્થ—આ શ્લોક બોલી અથવા અષ્ટાક્ષર મંત્ર બોલી
શ્રીજીનું ચરણામૃત મુખમાં લેઈ અને તેને આંખે
મસ્તકે તથા હૃદયમાં લગાડવું.

अष्टाक्षर मंत्र-श्रीकृष्णः शरणं मम.

ततस्तर्जन्या प्रसादात्मकेन चंदनादिना दा-
दशतिलकान्कुर्यात् प्रसादचन्दनाभावे उपलब्धचन्द-
नादौ चरणामृतं गोपीचन्दनं वा संयोज्य तेन
तिलकान्कुर्यात् ।

અર્થ—તર્જનીથી ભગવત્પ્રસાદી કેસર, કુંકુમ, વા ચંદન
પ્રત્યાદિ દ્રવ્યોમાંથી કોઈ પણ દ્રવ્યથી દ્વાદશ અં-
ગમાં દ્વાદશ તિલક કરવાં. જો પ્રસાદી કુંકુમાદિ
ન હોય તો કુંકુમાદિકમાં ગોપીચંદન અથવા
ચરણામૃત મેળવી લેવું એટલે તે પ્રસાદી થયું ગણાય

છે. દ્વાદશ તિલકના પ્રમાણ વિષે સ્કંદપુરાણમાં
માર્ગશીર્ષ મહાત્મ્યમાં નીચે પ્રમાણે કહ્યું છે.

ब्रह्मन्द्वादशपुण्ड्राणि वैष्णवः सततं धरेत्
मूर्ध्नि मूलेन मंत्रेण शेषं द्वादश नामभिः ॥१॥

અર્થ—હે બ્રહ્મા, વૈષ્ણવે નિરંતર કેશવાદિ દ્વાદશ
નામોચ્ચારણ પૂર્વક દ્વાદશ અંગેમાં દ્વાદશ તિલક
કરવાં અને છેવટ 'વાસુદેવાય નમઃ' આ મૂળમં-
ત્રથી મસ્તકપર ધારણ કરવું.

आचार्यास्तु तत्त्वदीपनिबन्धे.

दण्डाकारं ललाटे स्यात्पद्माकारं तु वक्षसि ।

वेणुपुत्रनिभं बाह्वारेन्यक्षीपाकृति स्मृतम् ॥

दण्डाकारमिति चरणाकारस्याप्युपलक्षणम्

અર્થ—લલાટમાં દણ્ડાકૃતિ અર્થાત્ ભગવચ્ચરણના આકાર-
વાળું તિલક કરવું, હૃદયમાં કમલની ક્ષીના
આકારવાળું તિલક કરવું, અને તે શિવાય બીજા

સઘળાં અંગોમાં દીપકની ન્યોતિના આકારવાળાં
તિલક કરવાં.

તિલક ક્ષેત્રી રીતે દરબું તેને માટે નીચે પ્રમાણે પશુ લેખ
છે. આગળ જ્યાં દણ્ડાકાર એ પદ આવ્યું છે ત્યાં
ચરણાકારમ્ એવો પશુ પાડ છે. આ પાડ માટે એવું
પ્રમાણ છે.

હરેઃ પાદાકૃતિમાત્મનો હિતાય મધ્યોચ્છિદ્રમૂ-
ર્ધ્વપુણ્ડ્રયો ધારયતિ સ પરસ્ય પ્રિયો ભવતિ સ મુક્તિ-
માન્ ભવતીતિ શ્રુતેઃ ।

જે પુરુષ શ્રીહરિના ચરણના આકારવાળું અને વચમાં
છિદ્રવાળું ઉર્ધ્વપુણ્ડ્ર આત્માના કલ્માણુ માટે ધારણ
કરે છે તે પરમાત્માનો પ્રિય થાય છે ને તે
મુક્તિમાન થાય છે.

લલાટે કૈશવં વિદ્યાભારાયણમથોદરે ॥

માધવં હૃદયે ન્યસ્ય ગોવિન્દં કંઠકૂપકે ॥૧॥

વિષ્ણુ ચ દક્ષિણે કુક્ષૌ તદ્બુજે મધુસૂદનમ્ ॥
 ત્રિવિક્રમં કર્ણમૂળે વામકુક્ષૌ તુ વામનમ્ ॥૨॥
 પદ્મનાભં પૃષ્ઠદેશે કકુદ્દામોદરં સ્મૃતમ્ ॥
 મૂર્ધ્ને મૂળેન મંત્રોણ શેષં દ્વાદશનામભિઃ ॥૩॥

અર્થ—તિલક કરતી વખતે લલાટમાં તિલક કરતાં કૈશવાય
 નમઃ, નાભી ઉપર કરતાં નારાયણાય નમઃ, હૃદયમાં
 કરતાં માધવાય નમઃ, કંઠમાં કરતાં ગોવિંદાય નમઃ,
 જમણી કંઠે કરતાં વિષ્ણુવે નમઃ જમણા બાહુએ
 કરતાં મધુસૂદનાય નમઃ, જમણા કાનના મુલમાં
 ત્રિવિક્રમાય નમઃ, ડાબી કંઠે કરતાં વામનાય નમઃ,
 ડાબા બાહુએ કરતાં શ્રીધરાય નમઃ, ડાબા કાનના
 મુલમાં કરતાં હૃષીકેશાય નમઃ, પીઠમાં કરતાં પદ્મના-
 ભાય નમઃ, અને કકુદ્દ એટલે કાંધ પર કરતાં
 દામોદરાય નમઃ એમ બોલવું અને છેવટે બાહી
 હાથમાં લાગી રહેલાં કંકુમાદીને ઘોષ તે જલ
 વાસુદેવાય નમઃ, એ નામ લઈ માથે ચઢાવવું.

उच्चैश्चत्वारि चक्राणि बाहुमुले तु दक्षिणे
 नाममुद्राद्वयं नीचैरेकमेकं तयोरपि ॥१॥
 मध्ये तत्पार्श्वयोश्चैव द्वे द्वे पद्मे च धारयेत्
 वामेऽपि चतुरः शंखाभाममुद्रा च पूर्ववत् ॥२॥
 चक्रमेकं गदे द्वे द्वे पार्श्वयोरिति भेदतः
 ललाटे पद्ममेकं च नाममुद्रां तथा हृदि ॥३॥
 त्रीणि त्रीणि च चक्राणि मध्ये शङ्खावुभावुभौ
 हत्पार्श्वयोस्तनादूर्ध्वं गदापद्मानि बाहुवत् ॥४॥
 त्रीणि त्रीणि च चक्राणि कर्णमूलद्वयोरधः
 एकमेकं तदन्येषु तिलकेषु च धारयेत् ॥५॥
 सम्प्रदायस्य मुद्रा तु धार्या शिष्टानुसारतः
 यथारुच्यथवा धार्या न तत्र नियमो भवेत् ॥६॥

अर्थ—जमल्ला आहुना मूलमां अर्थात् मल्लाथी जरा नी-
 येना भागमां यार अक्र, तेनी नीये ओक मुद्रानम

તેની નીચે એક શંખ; તેની નીચે ફરીથી એક નામમુદ્રા અને તેની આજુબાજુએ બન્ને મળી ચાર પદ્મ ધારણ કરવાં. એવી જ રીતે જમણા સ્તન ઉપર વચમાં માર્ગ રાખી ઉપરા ઉપર ત્રણ ચક્રો કરવાં અને તેઓની વચમાં રાખેલા માર્ગમાં બે શંખો કરવા તથા તેની આજુબાજુએ બે બે મળી ચાર પદ્મો કરવાં. હૃદયમાં એક નામમુદ્રા અને તેની ચારે બાજુએ ચાર સમ્પ્રદાયમુદ્રાઓ કરવી. લલાટમાં બૃહદ્રી પાસે તિલકની વચમાં એક પદ્મ અથવા એક ગદા કરી તેની ઉપર મસ્તકના કેશ પર્યંત સામ્પ્રદાયિક મુદ્રાઓ કરવી, ડાબા બાહુના મૂલમાં અર્થાત્ ખભાથી જરા નીચેના ભાગમાં ચાર શંખો, તેની નીચે એક નામમુદ્રા, તેની નીચે એક ચક્ર, અને તેની નીચે ખીજ એક નામમુદ્રા તથા તેની બન્ને બાજુએ બે બે મળી ચાર ગદાઓ કરવી. તે જ પ્રમાણે ડાબા સ્તન ઉપર વચમાં માર્ગ રાખી ઉપરા ઉપર ત્રણ ચક્રો, વચમાં એક એક શંખ બન્ને બાજુ બંને ગદા કરવી. તેવી જ રીતે ડાબા

કાનની નીચેથી કંઠ પર્યંત ત્રણ ચક્ષો કરવાં તથા
કંઠના તિલકની વચ્ચે એક ચક્ષ કરવું અને એક
શંખ ધારણ કરવો એવો પણ પ્રકાર છે. તેમ જ
નાભિ ઉપર જમણી ડાબી બન્ને કેડો ઉપર પીઠ
ઉપર તથા કાંધ ઉપર એક એક ચક્ષ કરવું.

ભગવત્સેવાં કુર્વાણો વૈષ્ણવ इमाः षण्मुद्रा धारयेत् ।
तदन्यस्तु पद्मं संप्रदायमुद्रां च धारयेत् ॥

અર્થ—ભગત્સેવા કરનારા વૈષ્ણવોએ ઉપર લખેલી છ મુદ્રાઓ
અવશ્ય ધારણા કરવી અને બીજાઓએ કેવલ પદ્મ
તથા સંપ્રદાયમુદ્રા ધારણ કરવી.

मुद्रा केवी रीते छापवी तेनो नकशो.

कर्णमूल

कर्णमूल

च.

च.

च.

कंठमूल

च.

च.

च.

च.

दक्षिणबाहुदण्ड

वामबाहुदण्ड

च.

शं.

च. च.

शं. शं.

प. च. प. दक्षिणस्तन

वामस्तन ग. शं. ग.

प. ना. प.

ग. ना. ग.

शं.

च.

च.

च.

ना.

प. शं. प.

हृदय

ग. शं. ग.

ना.

च.

च.

प. शं. प.

सं.

ग. शं. ग.

च.	सं. नाम. सं.	च.
	सं.	
दक्षिण पार्श्वे	नाभि	वाय पार्श्वे
च.	च.	च.
	पृष्ठ.	

* एकाक्षरोंके पूर्ण नाम—सं.—संप्रदाय, शं. शख,
 च.—चक्र, ग.—गदा, प.—पद्म.

❖ ॥ અથ પ્રાતઃસંધ્યા. ॥

ૐ અપવિત્રઃ પવિત્રો વા સર્વાવસ્થાંગતોઽપિ વા ॥

યઃ સ્મરેત્પુણ્ડરીકાક્ષં સ વાહ્યાભ્યંતરઃ શુચિઃ ॥૧॥

અર્થ—આ મંત્ર બણી જમણા હાથની અનામિકા આગળી-
થી અથવા દર્બની સળીથી પોતાના મસ્તક પર
એને બીજાં પણ સધળાં અંગોપર માર્જન કરવું
એર્થાત્ તે જલ થોડું થોડું છાંટવું.
इत्यात्मानं संप्रोक्ष्य એ પ્રમાણે પોતાના સરીર
ઉપર જલપ્રોક્ષણ કરીને.

ૐ કૈશવાયનમઃ, ૐ નારાયણાય નમઃ, ૐ

માધવાયનમઃ इत्याचम्य

અર્થ—એમ ત્રણ આચમન કરવાં તે પછી.

ૐગોવિન્દાયનમઃ આ મંત્ર બણી આચમની-
માં જલ લઈ જમણા હાથની હથેલી ધોર્મ નાંખતી.

* આ વેદોક્ત સંધ્યા કેઇ સારા વિદ્વાન પાસે શીખવા-
થી જ લક્ષમાં આવશે.

આચમન કર્યા પછી નીચેના ગાયત્રી મંત્રથી
શિખાબધન નિમિત્તે ધ્યાન કરવું.

ગાયત્રી મંત્ર:

ૐ भूर्भुवः स्वः तत्सवितुर्वरेण्यं भर्गोदेवस्य धी-
महि ॥ धियो यो नः प्रचोदयात् ॥ ૧ ॥

અર્થ—પૃથ્વી, અંતરીક્ષ અને સર્વર્ગ એ ત્રણે લોકમાં
આપેલ ઉત્તમ અને અત્મંત પ્રકાશમાન સૂર્યનારા-
યણુ અર્થાત્ શ્વી પૂર્ણ પુરષોત્તમ દેવના તેજનું હું
ધ્યાન કરું છું, કે જે તેજ મારી બુદ્ધિને સન્માર્જે
પ્રેરે.

ततः पृथ्वीति मन्त्रस्य मेरुपृष्ठ ऋषिः । कूर्मो
देवता । सुतलं छंदः । आसने विनियोगः ।

ૐ पृथिव त्वया धृता लोका देवि त्वं विष्णुना धृता
त्वं च धारय मां देवि पवित्रं कुरु चासनम् ॥

ઉપર પ્રમાણે પૃથ્વીને હાથ લગાવી પૃથ્વીની સ્તુતિ
કરવી.

इति भूमिं स्पृष्ट्वाऽचम्म प्राणायामं कुर्यात् ॥

पृथ्वीनां स्पर्श करी प्रथम कहेल तथु नाभो वडे आ
यमन करी —प्राणायाम करवो—तेनी विधि नीचे
प्रभाषे.

ॐकारस्य ब्रह्मा ऋषिः । गायत्री छंदः । अग्नि-
देवता । शुक्लो वर्णः । सर्वकर्मरंभे विनियोगः । सप्त-
व्याहतीनां त्रिधामित्रजमदग्निभरद्वाजगौतमात्रिर्वसिष्ठ-
कश्यपा ऋषयो गायत्र्युष्णिगनुष्टुब्बृहतीपांक्ति ष्टुब्-
जगत्यश्छंदांसि अग्निव य्वादित्यबृहस्पतिवरुणेंद्रविश्वे-
देवा देवताः अनादिष्टप्रायश्चित्ते प्राणायामे विनियोगः
गायत्र्या विश्वामित्रऋषिः (सत्रियो बृहस्पति ऋषिः
त्रिष्टुप् छंद इति । वैश्यस्तु प्रजापति ऋषिः जगती
छंदः इति ब्रूयात्) सविता देवता अग्निर्मुखमुपनयने
प्राणायामे विनियोगः

ॐ भूः ॐ भुवः ॐ स्वः ॐ महः ॐ जनः
 ॐ तवः ॐ सत्यम् (इति व्याहृत्युत्तरं ब्राह्मणो
 गुरूपदिष्टं) ॐ तत्सवितुर्वरेण्यं भर्गोदेवस्य धीमहि ॥
 धियो यो नः प्रचोदयात् ॐ आपो ज्योति रसोऽमृतं
 ब्रह्म भूर्भुवःस्वरोमिति. (क्षत्रियः) ॐ देवः सवितः
 प्रसुवयज्ञं पतिं भगाय देव्यो गंधर्वः केतपूः केतनः
 पुनातु वाचस्पतिर्वाचं नः स्वदतु स्वाहा । (वैश्यस्तु)
 व्याहृत्युत्तरं ॐ विश्वारूपाणि प्रति मुञ्चते कविः
 प्रासावीद्भद्रं द्विपदे चतुष्पदे विनाकमग्न्यत्सविता वरे-
 ण्यो नु प्रयाग भुवसो विराजति । इति यथावर्णं
 नायत्री ॐ आपो ज्योति रसोऽमृतं ब्रह्म भूर्भुवः
 स्वरोमिति जपन् प्राणानायमेत् ।

प्राणायाम—प्राणायामे— सात व्याहृति ओटसे
 ॐ भूः धी राइ करी ॐ सत्यं सुधी मोक्षी पोतानो

ગાયત્રી મંત્ર પૂરો બોલી રહ્યા પછી આપો જ્યોતિ-
 ગ્સોમૃતં બ્રહ્મભૂર્મુવઃ સ્વરોષ્ સુધી બોલવું અને ક્ષત્રી
 તથા વૈશ્યે પોતપોતાતી ગાયત્રી, જે ઉપર સંસ્કૃત-
 માં જણાવેલી છે તે, સાતે વ્યાહતિ બોલ્યા
 પછી બોલવી અને તે પછી આપો જ્યોતિરસોડમૃતં
 બ્રહ્મભૂર્મુવઃ સ્વરોમ્ સુધી બોલવું અને આખો મંત્ર
 બોલીએ ત્યાં સુધી ડાબે હિરેથી પ્રાણ બેંચવો બીજી
 વખત બોલીએ ત્યાંસુધી પ્રાણ રોકવો અને ત્રીજી
 વખત બોલીએ ત્યાં સુધી પ્રાણ ઉતારવો. તેને
 અનુક્રમે પૂરક કુંભક ને રેચક કહે છે.

॥ સંકલ્પ. ॥

તતઃ । ૐ વિષ્ણુર્વિષ્ણુર્વિષ્ણુઃ શ્રીમદ્ભગવતો મહા-
 પુરુષસ્ય વિષ્ણોરાજ્યા પ્રવર્તમાનસ્ય અદ્ય બ્રહ્મણો
 દ્વિતીયપરાર્ધે શ્રીશ્વેતવારાહકલ્પે વૈવસ્વતમન્વંતરે અષ્ટા-
 વિંશતિતમે કલિયુગે કલિપ્રથમચરણે જમ્બુદ્વીપે ભરત-

સ્વર્ણે આર્યોવર્તાન્તર્ગતબ્રહ્માવર્તૈકદેશે બૌદ્ધાવતારે અમુ-
 કાસ્મિન્વર્તમાન વ્યાવહારિક અમુકનામ્નિ સંવત્સરે
 અમુકાયને અમુકર્તૌ અમુકમાસે અમુકપક્ષે અમુકતિથૌ
 અમુકવાસરે અમુક નક્ષત્રે અમુકયોગે અમુકકરણે
 અમુકરાશિસ્થિતે શ્રી સૂર્યે અમુકરાશિસ્થિતે ચન્દ્રે
 અમુકરાશિસ્થે શ્રીદેવગુરૌ શેષેષુ ગ્રહેષુ યથાયથં સ્વ-
 સ્વરાશિસ્થિતેસુ સત્સુ મમોપાત્ત દુરિતક્ષયદ્વારા શ્રી-
 ગોપીજનવલ્લભપ્રીત્યર્થં પ્રાતઃસંધ્યોપાસનમહં કરિષ્યે ।

એ પ્રમાણે સંકલ્પ કરવો,

॥ મંત્રાચમનમ્ ॥

ૐ સૂર્યશ્ચેતિ યંત્રસ્ય નરાયણ ઋષિઃ

સૂર્યોદેવતા અનુષ્ટુપ્છન્દઃ । મંત્રાચમને વિનિયોગઃ

ઉપર પ્રમાણે બોલી—જમણા હાથમાં જલ લઈને
 નીચેના મંત્ર બોલવો.

ૐ સૂર્યશ્ચ મા મન્યુશ્ચ મન્યુપતયશ્ચ મન્યુકૃતેભ્યઃ
પાપર્થો રક્ષન્તામ્ યદ્રાત્ર્યા પાપમકાર્ષ મનસાવાચા
હસ્તાભ્યાં પદ્મયામુદરેણ શિશ્ના રાત્રિસ્તદવલુમ્પતુ
યત્કિંચિદ્દુરિતં મયિ इदमहं माममृतायोनौ सूर्ये ज्यो-
तिषि जुहोमि स्वाहा। आचम्य ।

એ પ્રનાણે બોલી ત્રણ વખત જલ પી જવું.

॥ मार्जनम् ॥

आपोहिष्ठेति तृचस्य सिंधुद्वीपऋषिः । गायत्री
छंदः आपोदेवता मार्जने विनियोगः ।

નીચે પ્રમાણે મંત્ર બોલતા જવું અને દર્બવડ મસ્તક
ઉપર જલ છાંટતા જવું.

ૐ आपो हिष्ठामयो भुवः ॐ तान ऊर्जे
दधातनः । ॐ महेरणाय चक्षसे ॐ योवः शिवतमो
रसः । ॐ तस्य भाजयते हनः । उशतीरिव मातरः ।

તસ્મા અરંગમામવઃ । ॐ यस્ય ક્ષયાય જિન્વથ । ॐ
આપોજનયથાચનઃ ।

॥ અઘમર્ષણમ્ ॥

દ્રુપદાદિવેત્યસ્ય કાંકિલરાજપુત્ર ઋષિઃ આપો-
દેવતા । અનુષ્ઠુછન્દઃ । અઘમર્ષણે વિનિયોગઃ ।

જમણા હાથની અંજલીમાં પાણી લઈ નાક પાસે
ધરી રાખી નીચેનો મંત્ર બોલવો.

ॐ દ્રુપદાદિવમુચ્ચાનઃ સ્વિન્નઃ સ્નાતોમલાદિવ ॥
પૂતં પવિત્રેણૈવાજ્યમાપઃ શુદ્ધ્યાન્તુ મૈનસઃ ।

એ મંત્ર ભણી જલાંજલી, પાપ જાય છે તેમ સમજ
ડાખી તરફ નાખી દેવી.

આચમ્ય આચમન કરીને

અર્ઘ્યપ્રદાનમ્.

ગાયત્ર્યા અર્ઘ્યત્રયં દત્ત્વા

પૂર્વ દિશા તરફ મુખ રાખી જિભા થઈ બે હાથની અંગુલીમાં જલ રાખી ગાયત્રી બોલીને સૂર્યને ત્રણ અર્ધદાન કરવા. જે ગાયત્રીમંત્ર સંધ્યાની શરૂઆતમાં આપેલ છે.

સૂર્યોપસ્થાનમ્.

ॐ ઉદ્વ્યમિત્યસ્ય દિરણ્યસ્તૂપ ઋષિઃ અનુષ્ટુપ્છન્દઃ ।
સૂર્યોદેવતા સૂર્યોપસ્થાનેવિનિયોગઃ

ॐ ઉદ્વ્યંતમસસ્પરિસ્વઃ પશ્યન્ત ઉત્તરમ્ । દેવં
દેવત્રાસૂર્યમગન્મ જ્યોતિરુત્તમમ્.

इत्युपस्थाय नमस्कृत्य

જિભા થઈ ઉપલો મંત્ર બોલી સૂર્યને નમસ્કાર કરવા.

એ પ્રમાણે સૂર્યોપસ્થાન કર્યા પછી નીચે પ્રમાણે સંકલ્પ કરવો.

ममोपात्तदुरितक्षहारा श्रीगोपीजनवल्लभप्रीत्यर्थ
यथासंख्यांकं गायत्रीजपमहं करिष्ये ।

મારા પાપના ક્ષયને માટે, શ્રી ગોપીજનવલ્લભની પ્રસન્નતા માટે મારાથી બનશે તેટલી ગાયત્રી જપીશ.

इति संकल्प्य करमालया गौमुखीतुलसीमालया
दशवारमष्टविंशतिवारमष्टोत्तरशतवारं वा गायत्रीं
जपित्वा ।

એ પ્રમાણે સંકલ્પ કરીને કરમાલાવડે અથવા તુલસીની માળાવડે દશવાર, અઠાવીશ વાર અથવા એકસોઆઠવાર ગાયત્રીજપ કરવો. જે ગાયત્રી મંત્રનો જપ કરવાનો છે તે મંત્ર સંધ્યાવિધિની શરૂઆતમાં શિખાબંધન અને ધ્યાનને નિમિત્તે જણાવેલ છે તેજ ગાયત્રી મંત્રનો જપ કરવો, અને જપ પૂરો થયા પછી હાથમાં જલ લઈ નીચે પ્રમાણે સંકલ્પ કરવો.

अनेन यथासंख्य गायत्रीजपेन श्रीपूर्णपुरुषोत्तमः
श्रीसवितादेवताः प्रीयतां ।

આમ કહી જળ મૂકી પછી નીચે પ્રમાણે શ્રીપૂર્ણ પુરુષોત્તમ શ્રીકૃષ્ણ પ્રભુની પ્રાર્થના કરવી.

नमोऽस्त्वनंताय सहस्रमूर्तये
 सहस्रपादाक्षिशिरोरुवाहवे
 सहस्रनाम्ने पुरुषाय शाश्वते
 सहस्रकोटीयुगधारिणे नमः ॥ १ ॥

नमोब्रह्मण्यदेवाय गो ब्राह्मण हिताय च ।
 जगद्धिताय कृष्णाय गांविन्दाय नमोनमः ॥
 आकाशात्पतितं तोयं यथागच्छति सागरम् ।
 सर्वदेवनमस्कारः केशवं प्रतिगच्छति ॥ ३ ॥
 आसत्यलोकात्पातालादालोकालोकपर्वतात् ।
 येसन्ति ब्रह्मणा देवास्ते यो नित्यं नमोनमः ॥४॥

ॐ प्रभाञ्छे प्रार्थना करीने नीञ्छे प्रभाञ्छे ज्योती
 परमेश्वरने प्रणाम करवा.

अमुकसंख्याऽमुकप्रवरान्विताऽमुक गोत्रोत्पन्नोऽहं
 शुक्लयजुर्वेदान्तर्गतमाध्यन्दिनी वाजसनेय शाखाध्यायी

અમુક શર્મા, વર્મા ગુપ્તોહં ઓ પરમેશ્વર ત્વામભિવાદયં.
 इति प्रातःसंध्या.



॥ अथ माध्यान्ह संध्या ॥

આચમ્ય પ્રાણાનાયમ્ય

પ્રાતઃ સંધ્યાની પેઠે આચમન અને પ્રાણાયામ કરીને
 સંકલ્પ કરવો તેમાં “ મધ્યાન્હ સંધ્યોપાસનમહં કરિષ્યે ”
 એમ બોલવું.

સંકલ્પ.

મમોપાત્તદુરિતક્ષયદ્વારા શ્રીગોપીજનવલ્લભપ્રીત્યર્થ
 મધ્યાન્હસંધ્યોપાસનમહં કરિષ્યે इति सकल्प्यं

મન્ત્રાચમન.

ત્યાર પછી હાથમાં જલ લઈ ત્રીચેનો મંત્ર બોલી
 મન્ત્રાચમન કરવું,

ॐ आपः पुनातु पृथिवीं, पृथ्वी पूता पुना-
तुमाम् यदुच्छिष्टमभोज्यं च यद्वा दुश्चरितं मम ॥
सर्वं पुनातु मामपोसतां च प्रतिग्रहं स्वाहा ।

इतिमन्त्राचमनं विधाय

अन्यत्सकलं प्रातः संध्यावत्कुर्यात् ॥

ओ प्रभाणे मन्त्रायमन करी णीणुं अधुं प्रातः
संध्या प्रभाणे करवुं.

इति माध्यान्ह सन्ध्या.



अथ सायं संध्या.

कृतस्नानो धृतपवित्रवासाः पवित्रासने उपविष्य
आचम्य प्राणानायम्य.

सांजना सूर्यास्त पहेलां शैयादि आवस्मक कार्यथी
परवारी, पवित्र वस्त्र पहेरी, पश्चिम दिशा तरङ्ग दर्भासन

ઉપર બેસી આચમન તથા પ્રાણાયામ કરી હાથમાં જલ લઇ
નીચે પ્રમાણે સંકલ્પ કરવો.

મમોપાત્તદુરિતક્ષયદ્વારા શ્રીગોપી જનવલ્લભપ્રીત્યર્થે
સાયં સંધ્યોપાસનમહં કરિષ્યે इति संकल्प्य---

મન્ત્રાચમન

હાથમાં જલ લઇ નીચેના મંત્ર બોલી આચમન
કરવું.

ॐ अग्निश्च मामन्युश्च मन्यु पतयश्च मन्यु
कृतेभ्यः पापेभ्यो रक्षन्तां यदन्हा पापमकार्षं मनसा
वाचाहस्ताभ्यां पद्भ्यामुदरेण शिश्रा अहस्तदवलुम्पतु
यत्किंचिदुरितं मयि ।

इदमहं माममृतयोनौ सत्ये ज्योतिषि जुहोमि
स्वाहा इति मन्त्राचमनं विधाय

अन्यत्सकलं प्रातः संध्यावत्कुर्यात् ॥

એ પ્રમણે મન્ત્રાચમન કરી બીજું બધું પ્રાતઃ સંધ્યા
પ્રમાણે કરવું.

॥ ઇતિ ત્રિકાલ સન્ધ્યા ॥

इति त्रिकाल सन्ध्येयं दामोदर विपश्चिता ॥

भाषया योजिता भूयान्मुदे विद्वन्दिजन्मनाम् ॥

વૈશ્નવ સંપ્રદાયની સંધ્યા.

✽ગંગાદિતીર્થે સમ્યક્સ્નાત્વા ॥ ધૌતવાસઃપ-
રિધાય ॥ આસને ઉપવિશ્ય ॥ તિલકં કૃત્વા ॥
આચમનમ્ ॥

આચમન કરવું તેના વિધિ, ડાબા હાથથી
આચમની વડે જમણા હાથની હથેળીમાં એક માપાભાર
સોનાની ગોળા હુએ એટલું જળ લઇ તે હાથનો અંગુડો
તથા ટચલી આંગળી જૂદી રાખી તથા તે હાથને ડાબા

● પ્રથમ ગંગાદી તીર્થે અથવા ધર આગળ સ્નાન કરી શુદ્ધ
વસ્ત્ર પહેરી આસન (દર્બતું, કે ઉનતું) ઉપર બેસી તિલક કરવું.

હાથની તર્જની આંગળી અડાડી રાખી, કેશવાય નમઃ
એમ બોલી પહેલું, નારાયણાય નમઃ એમ બોલી બીજું,
ને માધવાય નમઃ એમ બોલી ત્રીજું, એમ ત્રણ આયમન
કરવાં. આયમન કરી રહ્યા પછી હથેળી ધોધ નાંખવી.

॥ કેશવાય નમઃ ॥ નારાયણાય નમઃ ॥ માધ-
વાય નમઃ ॥ इति त्रिराचमनम् ॥

ततःतूष्णींसजलेनहस्तेन शिरसि॥ नेत्रयोः कर्णयोः
॥ नाभौ ॥ हृदयं चेतिस्पृशेत् ॥ ताम्रादिपात्रस्थजले

ત્યાર પછી બોલ્યા વગર બીના હાથે માથું, નેત્ર,
કાન, નાભી અને છાતીનો સ્પર્શ કરવો. ત્યાર પછી ત્રાંબાના
પાત્રમાં જેમાં જળ રેડ્યું હોય તેમાં તીર્થનું આવાહન
કરવું, એ તિર્થાવાહનનો મંત્ર નીચે પ્રમાણે.

॥ ब्रह्मांडोदकतीर्थानि करलग्नानि तेरवेः करेण
तेन मे देव तीर्थं देही दिवाकर ॥ इति मंत्रेण सूर्यमं-
डलान् तीर्थान्यावाह्य प्रार्थयेत् ॥

નીચેના મંત્રથી તીર્થની પ્રાર્થના કરવાની છે.

ગંગે ચ યમુને ચૈવ ગોદાવારે સરસ્વતી ॥ નર્મદે-
સિંધુકાવેરો જલેસ્મિન્ સંનિધિકુરુ ॥ ઇતિ પ્રાર્થયેત્ ॥
તતઃ સંકલ્પઃ ॥

ત્યાર પછી સંકલ્પ કરવો, આયમનીમાં પાણી ભરી
આ પ્રમાણે બોલવું.

મમ કર્માધિકારાર્થં દુરિતક્ષયાર્થં ॥ શ્રીબાલકૃ-
ષ્ણપ્રીતયે પ્રાતઃસંધ્યામહં કરિષ્યે ॥ તતો માર્જનમ્
ત્યાર પછી પાણી તરબાણીમાં ઝુકી દેવું. તે માર્જન
કરવું. નીચેના મંત્ર બણી માથાપર પાણી છાંટવું.

॥ અપવિત્રઃ પવિત્રો વા સર્વાવસ્થાંગતોપિ વા ॥
યઃસ્મરેત્પુંડરીકાક્ષં સબાહ્યાભ્યંતરઃશુચીઃ ॥ ઇતિ મંત્રે-
ણ શિરસિ માર્જયેત્ ॥ અથ કરન્યાસઃ ગોવિંદાય
અગુષ્ઠાભ્યાં નમઃ ॥ મહીધરાય તજર્નાભ્યાં નમઃ ॥
હૃષીકેશાય મધ્યમાભ્યાં નમઃ ॥ ત્રિવિક્રમાય અનામિ-

કામ્યાં નમઃ ॥ વાસુદેવાય કનિષ્ઠિકામ્યાં નમઃ ॥
માધવાય કરતલકરપૃષ્ઠામ્યાં નમઃ ॥

કરન્ધાસની સમન્વૃત્તી.

ગોવિંદાય અંગુષ્ઠામ્યાં નમઃ એમ બોલી અંગુઠો ને
તર્જનીનો સ્પર્શ કરવો. મહીધરાય નમઃ એમ બોલી તર્જની
ને અંગુઠાનો સ્પર્શ કરવો, હૃષીકેશાય નમઃ એમ બોલી
અંગુઠો ને વચલી આંગળીનો સ્પર્શ કરવો.

ત્રિવિક્રમાય નમઃ એમ બોલી અંગુઠાનો ને ટચલી
આંગળીનો પડખેની આંગળીનો સ્પર્શ કરવો. વાસુદેવાય નમઃ
એમ બોલી અંગુઠો ને ટચલી આંગળીનો સ્પર્શ કરવો.

માધવાય નમઃ એમ બોલી બે હાથનો સ્પર્શ કરવો.

ગોવિંદાય હૃદયાય નમઃ ॥ વિદ્યહે શિરસે સ્વાહા ॥
ગોપીવલ્લભાય ત્રિસ્વાયૈ વષટ્ ॥ ધીમહીકવચાય હું ॥
તન્નઃકૃષ્ણઃનેત્રત્રયાય વૌષટ્ ॥ પ્રચોદયાત અસ્ત્રાય
ફટ્ ॥ ઇતિ ષડંગં ॥ અથ ધ્યાનમ્ ॥

૫૬ ગન્યાસની સમજી.તી

ગોવિંદાય એમ બોલી છાતીએ હાથ અડાડવો.
 વિઘ્નહે એમ બોલી માથે સ્પર્શ કરવો.
 ગોપીવલ્લભાય એમ બોલી ચોટલીનો સ્પર્શ કરવો.
 ધીમહી એમ બોલી બે ખભાનો સ્પર્શ કરવો.

તન્નઃ કૃષ્ણઃ એમ બોલી નેત્રનો સ્પર્શ કરવો. પ્રચોદયાત્
 એમ બોલી ડાબા હાથથી માથાની પ્રદક્ષિણા કરી ચપટી
 વગાડવી. ત્યાર પછી બે હાથ જોડી નીચેનો મંત્ર બોલી
 ધ્યાન કરવું.

પ્રાતઃસંધ્યાં કુમારીં રક્તાંગાં રક્તવસ્ત્રાં હંસવા-
 હનાં ધ્યાત્વા ॥ અથ પ્રાણાયામઃ ॥ અથ પ્રાણાયામ
 કરવાનો મંત્ર.

॥ ગોવિંદાય વિઘ્નહે ગોપીવલ્લભાય ધીમહી ॥
 તન્નઃ કૃષ્ણઃ પ્રચોદયાત્ ॥ શ્રીકૃષ્ણાય વિઘ્નહે દામો-
 દરાય ધીમહી તન્નઃ કૃષ્ણઃ પ્રચોદયાત્ એવો મંત્ર પણ છે.

પ્રાણાયામની વિધિ—આંખો બંધ રાખી, મૌન ધારણ કરી જમણા હાથની અનામિકા (ટચલી આંગળીથી બીજી આંગળી) તથા ટચલી આંગળીથી નાકનું ડાબુ છિદ્ર દબાવી જમણા છિદ્રદ્વારા બાહારના વાયુને ઉપર લખેલા મંત્રનું એક વખત સ્મરણ મનમાં કરી રહે ત્યાં સુધી આકર્ષણ કરવું, એટલે પવનને ઉપર ખેંચવો. એ વેળા ગુદાને સંકોચવી. (આ ક્રિયાને પૂરક કહેછે) ત્યાર પછી અંગુઠા વડે નાસિકાનું જમણું છિદ્ર પણ રોકી દેવું અને ડોકને નીચી નમાવી પાછો એકવાર મંત્રનો માનસિક ઉચ્ચારણ કરતાં સુધી તે પૂરેલા પવનને રોકી રાખવો. (આને કુંભક કહે છે) તે પછી અનામિકા અને ટચલી આંગળી હળવે હળવે દુર કરી નાસિકાના ડાબા છિદ્રમાર્ગે અદરના પવનને ઉપર પ્રમાણે મંત્રનું ઉચ્ચારણ કરતાં સુધી ધીરે ધીરે બહાર કાઢવો (આને રેચક કહે છે.)

ત્યાર પછી ત્રણ વખત આગળ પ્રમાણે આચમન કરવાં.

पूर्ववत् ॥ ततोसूर्यस्यार्घ्यप्रदानं ॥ गोविंदा-
य विद्महे०

ત્યાર પછી સૂર્યનારાયણને ગોવિંદાય વિદ્યહે એ મંત્રથી
ત્રણ અર્ધ આપવા. પછી સૂર્યની સામું હાથ જોડી નીચેના
મંત્રથી ઉપસ્થાન કરવું.

નમઃ સવિત્રે જગદેકચક્ષુષે

જગત્પસૂતિઃ સ્થિતિ નાશદેતવે ॥

ત્રયી મયાય ત્રિગુણાત્મધારિણે

વિરિંચિ નારાયણશંકરાત્મને ॥

હતિ રવિમંડલસ્થાય ગોપગોપીપરિવૃતાય શ્રી-
કૃષ્ણાય નમઃ ॥ ઇતિસૂર્યોપસ્થાનમ્ ॥ અથ જપઃ

ત્યાર પછી આચમનીમાં જળ લઈ નીચે પ્રમાણે
બોલવું, ને બોલી રહ્યા પછી પાણી તરબાણીમાં મુકી દેવું.

॥ અસ્ય શ્રીકૃષ્ણ ગાયત્રીમહામંત્રસ્ય ॥ ના-
રદક્ષિણિઃ ॥ ગાયત્રીચંદ્રઃ શ્રીકૃષ્ણઃ પરમાત્માદેવતા ॥
હ્રીંબીજં વિદ્યહે શક્તિઃ ॥ પ્રચોદયાત્ ઇતિ કીલકમ્ ॥
મમ ધર્માર્થકામના સિદ્ધ્યર્થે જપે વિનિયોગઃ ॥ ઇતિ

યથાશક્તિ જપિત્વા+ ઋમયાકૃતેન પ્રાતઃ સંધ્યાંગમૂતેન
જપેન શ્રીબાલકૃષ્ણઃ પ્રીયતાં ન મમ ॥

ત્યાર પછી ચારે દીશાએ તથા ગુરુ, આકાશ તથા
પૃથ્વી અને બ્રહ્મણને નમસ્કાર કરવા.

पूर्वे इंद्राय नमः ॥ दक्षिणे यमाय न-
श्चिमे वरुणाय नमः ॥ उत्तरे कुबेराय नमः ॥
आकाशाय नमः ॥ पृथिव्यै नमः ॥ सवित्रे नमः ॥
वेभ्यो नमः मुनिभ्यो नमः ॥ गुरुभ्यो नमः ॥
ह्यणेभ्यो नमः ॥ इति नमस्कृत्य ॥ पूर्ववदाचमनं
वा ॥ गुर्वादीन्प्रणमेत् इति प्रातःसंध्या ॥

ન્યથાશક્તિ ગોવિંદાય એ મંત્રથી જપ કરવો. ને ત્યાર પછી
આ પ્રમાણે બોલી જપ નિવેદન કરવો. (એટલે આચમનીમાં
પાણી લઈ કુલપાઠ'ટ પાસે જણાવેલ મંત્ર બોલી તે જપ
નીચે કે ત્રણાણીમાં નાખી દેવું.)

અથ મધ્યાહ્નસંધ્યા ॥

ગંગાદિતીર્થસ્નાત્વા ધૌતવાસઃ પરિધાય ॥ આસને
 ઉપવિઞ્ય ॥ તિલકં કૃત્વા ॥ પૂર્વવત્ આચમનં
 ત્રિધાય ॥ તતઃતૂર્ણીં સજલેન હસ્તેન માર્જનં કુર્યાત્ ॥
 ઇતિ માધ્યાહ્ન તથા સાયંસંધ્યા સમાપ્તા ॥ શ્રીકૃષ્ણા-
 ર્પણમસ્તુ ॥ શુભં ભવતુ ॥ ॥ છ ॥

મધ્યાન સંધ્યા તથા સાયંસંધ્યા પણ અગાઉ કરી
 ગયા તે પ્રમાણે કરવી ને સૂર્યનારાયણને મધ્યાનસંધ્યા વખતે
 એક અને સાયંસંધ્યા વખતે ત્રણ અર્ધ આપવા. અને
 સાયંસંધ્યા કરવા વખતે પશ્ચિમ દિશા તરફ મુખ રાખી
 બેસવું.

સંધ્યાનું કર્તવ્ય પૂરું થયા બાદ દરેક વંશવોએ
 સાંપ્રદાયિક પુસ્તકો અને અન્ય પવિત્ર શાસ્ત્રોના પાઠ
 કરવાની જરૂર છે. જેથી અગત્યના પાઠ કરવાનાં શાસ્ત્રોનું
 દરે વર્ણન કરવામાં આવે છે.

नारायण कवच.

राजोवाच

यया गुप्तः सहस्राक्षः साहासिपुसैनिकान् ।
 क्रीडन्निव विनिर्जित्य त्रिलोक्या बुभुजे श्रियम् ॥१॥
 भगवंस्तन्ममाख्याहि वर्म नारायणात्मकम् ।
 यथाऽततायिनः शत्रून्येन गुप्तोऽजयन्मृधे ॥ २ ॥

शुक्रोवाच

वृतः पुरोहितस्त्वाष्टो महेंद्रायानुपृच्छते ।
 नारायणाख्यं वर्माह तदिहैकमनाः शृणु ॥ ३ ॥
 धौताधिपाणिराचम्य सपवित्रः दध्नुः ।
 कृतस्वाङ्गकरन्यासो मंत्राभ्यां वाग्यतः शुचिः ॥
 नारायणमयं वर्म सन्नहोद्भय आगते ॥ ४ ॥

पादयोजानुनोरुर्वोरुदरे हृद्यथोरसि ।

मुखे शिरस्यानुपूर्व्यादौकारादीनि विन्यसेत् ।

ॐ नमो नारायणायेति विपर्ययमथापि वा ॥ ५ ॥

करन्यासं ततः कुर्याद्वदशाक्षरविद्यया ।

प्रणवादियकारांतमंगुल्यंगुष्ठपर्वसु ॥ ६ ॥

न्यसेद्दृढयमोकारं विकारमनुमूर्धनि ।

षकारं तु भ्रुवोर्मध्ये णकारं शिखयादिशेत् ।

वेकारं नेत्रयोर्युज्यान्नकारं सर्वसंधिषु ॥ ७ ॥

मकारमस्त्रमुद्दिश्य मंत्रमूर्तिर्भवेद्बुधः ।

सविसर्गं फटंतं तत्सर्वादिषु विनिर्दिशेत्

ॐ विष्णवे नम इति ॥ ८ ॥

आत्मनं परमं ध्यायेद्ध्येयं षट्शक्तिभिर्युतम् ।

विद्यातेजस्तपोमूर्तिमिमं मंत्रमुदाहरेत् ॥ ९ ॥

ॐ हरिर्विदध्यान्मम सर्वरक्षां
 न्यस्ताघ्रिपद्मः पतंगेद्रपृष्ठे ।
 दरारिचर्मासिगदेषुचाप-
 पाशान्दधानोऽष्टगुणोऽष्टबाहुः ॥ १० ॥
 जलेषु मां रक्षतु मत्स्यमूर्तिं
 यादोगणेभ्यो वरुणस्य पाशान् ।
 स्थलेषु मायावदुन्नामनोऽव्या-
 त्रिविक्रमः खेऽवतु विश्वरूपः ॥ ११ ॥
 दुर्गेष्वटव्याजिमुखादिषु प्रभुः
 पायान्नृसिंहोऽसुरयूथपारिः ।
 विमुञ्चतो यस्य महाद्दहासं
 दिशो विनेदुर्न्यपतंश्च गर्भाः ॥ १२ ॥
 रक्षत्वसौ माऽध्वनि यज्ञकल्पः
 स्वदंष्ट्रयोन्नीतधरो वराहः ।

रामोऽद्रिकूटेष्वथ विप्रवासे

सलक्ष्मणोऽव्याद्धरताग्रजोऽस्मान् ॥ १३ ॥

मामुग्रधर्मोदखिलात्प्रमादः-

नारायणः पातु नरश्च हासात् ।

दत्तस्त्वयोगादथ योगनाथः

प यः तुणेशः कपिलः कर्मबन्धात् ॥ १४ ॥

सनत्कुमारोऽवतु कामदेवा-

द्धयशीर्षा मां पथि देवहेलनान् ।

देवर्षिर्वर्यः पुरुषार्चनांतरा-

त्कूर्मो हरिर्मा निरयादशेषात् ॥ १५ ॥

धन्वंतरिर्भगवान्पात्वपथ्या-

द्वाद्भयादृषभो निर्जितात्मा ।

यज्ञश्च लोकादवताज्जनांता-

द्बलो गणात्क्रोधवशादहीद्रः ॥ १६ ॥

द्वैपायनो भगवानप्रबोधा-

दुद्धस्तु षाखंडगणात्प्रमादात् ।

कल्किः कलेः कालमलात्प्रपातु

धर्मावनायोरुक्तावतारः ॥ १७ ॥

मां केशवो गदया प्रातरव्या-

गोविंद आसंगवमात्तवेणुः ।

नारायणः प्राह उदात्तशक्ति-

र्मध्यंदिने विष्णुररींद्रपाणिः ॥ १८ ॥

देवोऽपराह्णे मधुहोग्रधन्वा

सायं त्रिधामाऽवतु माधवो माम् ।

दोषे हृषीकेश उत्तार्धरात्रे-

निशीथ एकोऽवतु पद्मनाभः ॥ १९ ॥

श्रीवत्सधामाऽपररात्र ईशः

प्रत्यूष ईशोसिधरो जनार्दनः ।

दोमोदरोऽव्यादनुसंध्यं प्रभाते

विश्वेश्वरो भगवान् कालमूर्तिः ॥ २० ॥

चक्रे युगांतानलतिमनेमि

भ्रमन्समंताद्भगवत्प्रयुक्तम् ।

दंदग्धि दंदग्ध्यरिसैन्यमाशु

कक्षं यथा वातसखो हुताशः ॥ २१ ॥

गदेशनिस्पर्शनविस्फुलिगे

निष्पिष्टि निष्पिष्ट्य जितप्रियाऽमि ।

कृष्मांडवैनायकयक्षरक्षो-

भूतग्रहांश्चूर्णय चूर्णयागीन ॥ २२ ॥

त्वं यातुधानप्रमथप्रेतमातृ-

पिशाचविप्रहृषोरदृष्टीन ।

दरेद्र विद्रावय कृष्णपूरितो-

भीमस्वनोऽरेहेदयानि कंपयन ॥ २३ ॥

त्वं तिग्मधारासि रारिसैन्य-

मीशप्रयुक्तो मम छिधि छिधि ।

चक्षूंषि चर्मन् शतचंद्रछादय-

द्विषामघोनां हर पाप चक्षुषाम् ॥ २४ ॥

यज्ञोभयं ग्रहेभ्योभूत्केतुभ्यो नृभ्य एव च ।

सरीसृपेभ्यो दंष्ट्रिभ्योस्तथा अंहोभ्य एव वा ॥ २५ ॥

सर्वाण्येतानि भगवन्नामरूपास्त्रकीर्तनात् ।

प्रयांतु संक्षयं सद्यो ये नः श्रेयःप्रतीपकाः ॥ २६ ॥

गरुडो भगवांस्तोत्रस्तोभश्छंदोमयः प्रभु ।

रक्षत्वशेषकृच्छ्रेभ्यो विष्वक्सेनः स्वनामभिः ॥ २७ ॥

सर्वापद्भ्यो हरेर्नामरूपयानायुधानि नः ।

बुद्धीन्द्रियमनः प्राणान्पातु पार्षदभूषणाः ॥ २८ ॥

यथा हि भगवानेव वस्तुतः सदसच्च यत् ।

सत्येनानेन नः सर्वे यांतु नाशमुपद्रवाः ॥ २९ ॥

यथैकात्म्यानुभावानां विकल्परहितःस्वयम् ।
 भूषणायुधलिंगाख्या धत्ते शक्तिः स्वमायया ॥३॥
 तेनैव सत्यमानेन सर्वज्ञो भगवान्हरिः ।
 पातु सर्वैः स्वरूपैर्नः सदा सर्वत्र सर्वगः ॥ ३१ ॥
 विदिक्षु दिक्षूर्ध्वमधः समंतादंतर्वहिर्भगवात्मारसिंहः ।
 प्रहापयँल्लोकभयं स्वनेन स्वतेजसा ग्रस्तसमस्ततेजः ॥३२॥
 मध्वन्निदमाख्यातं वर्म नारायणात्मकम् ।
 विजेष्यम्यंजसा येन दंशितोऽसुरगूथपान ॥ ३३ ॥
 एतद्धारयमाणस्तु यं यं षश्यति चक्षुषा ।
 पदा वा संस्पृशेत्सद्यः साध्वसात्स विमुच्यते ॥ ३४ ॥
 न कुतश्चिद्भयं तस्य विद्यां धारयतो भवेत् ।
 राजदस्युग्रहादिभ्यो व्याघ्रादिभ्यश्च कर्हिंचित् ॥३५॥
 इमां विद्यां पुरा कश्चित्कौशिको धारयन्दिजः ।
 योगधारणया स्वांगं जहौ स मरुश्चन्वनि ॥ ३६ ॥

तस्योपरि विमानेन गंधर्वपतिरेकदा ।

ययौ चित्रग्रथः स्त्रोभिर्वृतो यत्र द्विजक्षयः ॥ ३७ ॥

गगनान्यपतत्सद्यःसविमानो ह्यवाकिञ्चराः ।

स बालखिल्यवचनादर्थान्यादाय विस्मितः ।

प्राप्य प्राचीसरस्वत्यां स्नात्वा धाम स्वमन्वगात् ॥ ३८ ॥

य इदं शृणुयात्काले यो धारयति चाहतः ।

तं नमस्यन्ति भूतानि मुच्यते सर्वतो भयात् ॥ ३९ ॥

एतां विद्यामधिगतो विश्वरूपाच्छतक्रतु ।

त्रैलोक्यलक्ष्मीं बुभुजे विनिर्जित्य मृधेऽसुरान् ॥ ४० ॥

इति श्रीमद्भागवते महापुराणेऽष्टादशसाहस्र्यां

संहितायां वैयासिक्यां षष्ठस्कन्धे नारायण-

वर्मकथनं नामाष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥



શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતાનો ૧૫ મો અધ્યાય.

શ્રીભગવાનુવાચ ॥

ऊर्ध्वमूलमधःशाखमश्वत्थं प्राहुरव्ययम् ।

छंदांसि यस्य पर्णानि यस्तं वेद स वेदवित् ॥ ૧ ॥

(ચૈદ્રમા અધ્યાયની અંતે “ અખંડ ભક્તિ વડે જે ભગવાનને ભજે છે તે તેના પ્રસાદથી મળેલા જ્ઞાન વડે અક્ષર થાય છે” એમ કહ્યું પરંતુ એકાંત ભક્તિ અને જ્ઞાન વૈરાગ્ય વિના પ્રાપ્ત થતાં નથી. માટે વૈરાગ્ય પૂર્વક જ્ઞાનનો ઉપદેશ કરવાની ઇચ્છાથી ભગવાન અઢી શ્લોક વડે વૃક્ષના રૂપકથી સંસારનું વર્ણન કરે છે.)

શ્રી ભગવાન કહે છે.—જેનું મૂળ ઉંચું એટલે ક્ષર તથા અક્ષર કરતાં ઉત્તમ પુરુષોત્તમ છે, જેની શાખા નીચે એટલે પુરુષોત્તમ પછીનાં હિરણ્યગર્ભ વગેરે જીવો છે, તથા વેદો જેનાં પાંદડા છે એવું આ સંસાર રૂપી વૃક્ષ છે કે જેની સ્થિતિ સવાર સુધી રહેશે એટલે પણ વિશ્વાસ આવતો નથી. એ સંસારરૂપ વૃક્ષને જે જાણે તે જ વેદને જાણનાર છે. ૧

અથશ્ચોર્ધ્વં પ્રસૂતાસ્તસ્ય શાસ્ત્રા

ગુણપ્રવૃદ્ધા વિષયપ્રવાલાઃ ।

અથશ્ચ મૂલાન્યનુસંતતાનિ

કર્માનુબંધીનિ મનુષ્યલોકે ॥ ૨ ॥

સત્ત્વગુણી, રજ્જેગુણી તથા તમેગુણી વૃત્તિરૂપ જળના
મેચન વડે વદ્ધિ પામેલી તથા શબ્દ આદિ વિષયરૂપી ક્રમજ
પત્રવાળી એ સંસારવૃક્ષની શાખાઓ એટલે હિરણ્યગર્ભ
આદિ જીવો, ઉપર અને નીચે અર્થાત્ કંચનીય થોનીઓમાં
પ્રસરેલ છે; મનુષ્યલોકમાં પ્રવૃત્તિ કરાવનાર વાસનારૂપી તેનાં
નાનાં મૂળો કંચનીય થોનીઓ વિશે વિસ્તાર પામી રહ્યાં છે, ૨

(આ મનુષ્યલોકમાં જ બાવી પ્રવૃત્તિનું કારણ
ભોગ-વાસના છે એમ કહેવાનું કારણ એટલુંજ કે, ઉપરના
તથા નીચેના લોકમાં જે ભોગ ભોગવ્યા તેમની વાસના
સહિત, મનુષ્યલોકમાં જીવ આવે છે. અને ત્યાં વાસનાને
અનુસારે કર્મોમાં તેની પ્રવૃત્તિ થાય છે. બીજા સ્વર્ગાદિ લોકો
તો ભોગમૂમી છે. માટે ત્યાં કર્મ કરવાનો અધિકાર નથી.
માત્ર આ મનુષ્યલોકમાં જ અધિકાર છે. ૨)

ન રૂપમસ્યેહ તથોપલભ્યતે

નાતો ન ચાદિર્ન ચ સંપ્રતિષ્ઠા ।

અમ્બત્યમેનં સુવિરૂઢમૂલ-

મસંગશસ્ત્રેણ દૃઢેન છિત્ત્વા ॥ ૩ ॥

સંસારમાં રહેલા પ્રાણીઓ આ સંસારરૂપ વૃક્ષનું
ઉપર વધુવેલું રૂપ જાણી શકતાં નથી, તેમ જ તે છેડા
વગરનો હોવાથી તેના અંતને, કે અનાદિ હોવાથી તેના
આરંભને તથા તે કેવી રીતે રહ્યો છે તેને, એટલે તેની સ્થિતિને
પણ જાણી શકતાં નથી. (એવી રીતનો હોવાથી સંસારવૃક્ષ,
નિર્મૂળ થવો અશક્ય છે અને અનર્થકારક છે) માટે તે
અત્યંત બદ્ધબળ થઇ ગયેલા સંસારવૃક્ષને અહંતામમતાના
ત્યાગ રૂપ શસ્ત્રવડે જુદો પાડીને. ૩

તતઃ પદં તત્પરિમાર્ગિમવ્યં

યસ્મિન્ગતા ન નિવર્તતિ ભૂયઃ ।

તમેવ ચાચં પુરુષં પ્રપન્ને

યતઃ પ્રવૃત્તિઃ પ્રસૃતા પુરાણી ॥ ૪ ॥

એ સંસારનું મૂળ જે વ્યાપક પરમાત્મા તેને શોધવો કે જેને પ્રાપ્ત થએલા ફરી સંસારમાં આવતો નથી. જેથી આ ઘણો કાળ થયાં સંસારની પ્રવૃત્તિ વિસ્તાર પામી છે તે આઘ પુરૂષને હું શરણે જાઉં છું એવી એકાંત ભક્તિવડે તે (પરમાત્મા) ને ખોળવો. ૪

નિર્માનમોઢા જિતસંગદોષા

અધ્યાત્મનિત્યા વિનિવૃત્તકામાત

દ્વૈર્વિમુક્તાઃ સુખદુઃખસન્નૈ-

ગચ્છંત્યમૃતાઃ પદમવ્યયં તત્ ॥ ૫ ॥

જેઓ માન અને મોહરહિત પુત્રાદિના સંગનો દોષ જેઓએ જીતેલો છે, જેઓ આત્મજ્ઞાનને વિષે સદા સ્થિતિ વાળા છે, જેમનાથી વિશેષ કરીને કામ નિવૃત્તિ પામેલો છે; સુખ દુઃખનું કારણ હોવાથી સુખ-દુઃખ એવાં નામને પ્રાપ્ત થએલાં ટાઢ-તડકા આદિ દ્રવ્યથી જે મુક્ત થએલ છે અને જોટલા જે માટે જેમની અવિદ્યા નાશ પામી છે એવા પુરૂષો અવિનાશી વિષ્ણુના પદને (સ્વરૂપને) પામે છે. ૫

ન તદ્દાસયતે સ્વયો ન શર્શાકો ન પાવકઃ ।

યદ્વત્વા ન નિવર્તેતે તદ્દામ પરમં મમ ॥ ૬ ॥

જે પદને સૂર્ય, ચંદ્રમા કે અગ્નિ પ્રકાશ કરી શકતા નથી અને જે પદને પામીને ફરી યોગીઓ પાછા આવતા નથી તે માટે કિતમ ધામ (સ્વરૂપ) છે. ૬

મમૈવાંશો જીવલોકે જીવભૂતઃ સનાતનઃ ।

મનઃષષ્ટાનીંદ્રિયાણિ પ્રકૃતિસ્થાનિ કર્ષતિ ॥ ૭ ॥

* મારોજ એક કલ્પિત અંશ જે અવિદ્યાવડે જીવરૂપ થયો છે તથા સંસારી રૂપે સદા પ્રસિદ્ધ છે તે, છટું જેમાં મન છે એવી પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિયો કર્મેન્દ્રિયો, તથા પ્રાણ, એ સર્વ જે પ્રકૃતિમાં લય પામીને રહ્યાં છે તેમને સંસારમાં બેગા બો-
મવવા માટે ખેંચે છે. ૭

જો તમારા સ્વરૂપને પામેલા ફરી પાછા સંસારમાં ન આવતા હોય તો સુષુપ્તિ અવસ્થામાં સર્વેન તમારી પ્રાપ્તિ થાય છે ત્યાર પછી કોણ સંસારી થાય? અર્થાત્ સર્વ મોક્ષ પામે એવી શંકા થતાં સંસાર કોને પ્રાપ્ત થાય છે તે દેખાડે છે.

(ભાવાર્થ—સુષુપ્તિ તથા પ્રલયને વિષે જીવ મારો અંશ છે, માટે મારા વિષે લય થવાથી મને પામે છે એ ખરું છે. પરંતુ તે અવિદ્યાયુક્ત તથા વાસના સહિત મારા માયાવશિષ્ટ સ્વરૂપમાં લય પામે છે. કંઈ શુદ્ધ સ્વરૂપમાં લય પામતો નથી. માટે સંસારના ભોગ ભોગવવાને માટે નીકળતો એવો અજ્ઞાની ! કૃતિમાં લય થએલી પોતાની ઈર્ષ્ય આદિ ક્યાધી-એને તેમાંથી ખેંચી લે છે, અને જ્ઞાનિ તો શુદ્ધ મારાં સ્વરૂપનેજ પામે છે; માટે તેઓ ફરી સંસારમાં આરતા નથી. ૧૭

शरीरं यदवाप्नोति यच्चाप्युत्क्रामतीश्वरः ।

गृहित्वैतानि संयाति वायुर्गन्धानिवाश्रयात् ॥ ૮ ॥

દેહ આદિનો સ્વામી જીવ જીવાત્મા જ્યારે બીજા શરીરને પામે છે અને પ્રથમના શરીરમાંથી નીકળે છે ત્યારે જેમ વાયુ પુષ્પ આદિકમાંથી મુક્ત મંધવાળા અશ લઇને જાય છે તેમ તે પ્રથમના શરીરમાંથી એઓને (ઈદ્રિઓને) લઇને જાય છે. ૮

શ્રોત્રં ચક્ષુઃ સ્પર્શનં ચ રસનં ધ્રાણમેવ ચ ।

અધિષ્ઠાય મનશ્ચાયં વિષયાનુપસેવતે ॥ ૯ ॥

શ્રોત્ર, ત્વં ચક્ષુ જીહ્વા અને ધ્રાણ એ બાહ્ય ઇન્દ્રિયો તથા મન એટલે અંતઃકરણ એમનો આશ્રય કરીને આ જીવ વિષયોને ભોગવે છે. ૯

ઉત્ક્રામંતં સ્થિતં વાપિ ભુંજાનં વા ગુણાન્વિતમ્ ।

વિમૂઢા નાનુપश्यंति पश्यंति ज्ञानचक्षुषः ॥ १० ॥

એક દેહમાંથી બીજા દેહમાં જતા અથવા તેજ દેહમાં રહેલા કે વિષયોને ભોગવતા એવા ઇન્દ્રિય-આદિની સાથે જોડાએલા જીવને અજ્ઞાની પુરૂષો દેખાતા નથી, પણ જોએને જ્ઞાનરૂપ ચક્ષુ છે તે અર્થાત્ વિવેકી પુરૂષો દેખે છે. ૧૦

यतंतो योगिश्चैनं पश्यंत्यात्मन्यवस्थितम् ।

यतंतोऽप्यकृतात्मानो नैनं पश्यंत्यचेतसः ॥ ११ ॥

* ધ્યાન આદિવડે પ્રયત્ન કરતા કેટલાએક યોગીઓ

• આત્માનું જ્ઞાન થવું કઠણ છે માટે વિવેકીઓમાં પણ કેટલાએકજ ને જાણે છે એ વાત કહે છે.

શરીરમાં રહેલા આ આત્માને શરીરઆદિથી ગુદો દેખે છે અને કેટલાએક શાસ્ત્રના અભ્યાસ કરતા હોય, તોપણ જે મલિન અંતઃકરણવાળા છે અને તેમ હોવાથી મંદ બુદ્ધિવાળા હોય છે તેઓ એ આત્માને દેખતા નથી, અર્થાત્ જાણતા નથી. ૧૧

यदादित्यगतं तेजो जगद्भासयतेऽखिलम् ।

यच्चंद्रमસि यच्चाग्नौ तत्तेजो विद्धि मामकम् ॥ ૧૨ ॥

જે સૂર્યમાં રહેલું તેજ, જે ચંદ્રમાં રહેલું તેજ તથા જે અગ્નિમાં રહેલું તેજ સઘળા જગતને પ્રકાશિત કરે છે, તે અનેક પ્રકારનું સઘળું તેજ માંડે જ છે એમ તું જાણ. ૧૨

गामाविश्य च भूतानि धारयाम्यहमोजसा ।

पुष्णामि चौषधीः सर्वाः सामो भूत्वा रसात्मकः ॥ ૧૩ ॥

હું મારા બળવડે પૃથ્વીમાં રહીને ચરાચર જૂતોને ધારણ કરું છું અને હું જ રસરૂપ ચંદ્ર થઈને (ડાંગર આદિ, સર્વ ઔષધીઓનું) પોષણ કરું છું. ૧૩

અહં વૈશ્વાનરો ભૂત્વા પ્રાણિનાં દેહમાશ્રિતઃ ।

પ્રાણપાનસમાયુક્તઃ પચામ્યન્નં ચતુર્વિધમ્ ॥ ૧૪ ॥

હું જડરાશિ થઇને પ્રાણિમાત્રના દેહને વિષે રહીને
જડરાશિને પ્રદીપ્ત કરનાર પ્રાણ અને અપાનવાયુએ સહવર્ત-
માન ભક્ષ્ય, ભોજ્ય, ચોપ્ય અને લેલ એ ચાર પ્રકારના
પ્રાણીના ખોરાકને પચાવું છું ૧૪*

सर्वस्य चाहं हृदि सन्निविष्टो मत्तःस्मृतिर्ज्ञानमपोहनं च।
वेदैश्च सर्वैरहमेव वेद्यो वेदांतकृद्देवविदेव चाहम् ॥१५॥

સર્વ પ્રાણીઓના હૃદયમાં સારી રીતે અંતર્યામી રૂપે
રહ્યા છું માટે મારાથી જ પ્રાણીઓની પૂર્વે અનુભવેલા
વિષયની સ્મૃતિ, વિષય અને ઇન્દ્રિયના સંયોગથી થયેલું જ્ઞાન
તથા તે બેધનો વિનાશ થાય છે. સર્વ દેવો વડે તે તે

* રોટલી આદિ જે દાંતથી ભાગીને ખવાય છે તે ભક્ષ્ય,
જે જીભ હલાવી ગળી જવાય છે તે ભોજ્ય જેમકે દુધપાક,
જે ચાટી જવાય તે લેલ જેવાં કે ગોળ મધ ઇત્યાદિ, જેનો
ચૂશીને રસ મળે ઉતારાય તે ચોપ્ય કહેવાય છે જેમ શેરડી.)

દેવતા રૂપે જાણવા થોડા હું છું. વેદાંત શાસ્ત્રનો પ્રવર્તક
એટલે જ્ઞાન આપનાર ગુરુ તથા નવે અર્થને જાણનાર હું
છું ૧૫

દાવિમૌ પુરુષૌ લોકે ક્ષરશ્ચાક્ષર एव च ।

ક્ષરઃ સર્વાણિ ભૂતાનિ કૂટસ્થોઽક્ષર ઉચ્યતે ॥ ૧૬ ॥

ક્ષર અક્ષર એવા બે પુરુષ શ્લોકમાં પ્રસિદ્ધ છે. બ્રહ્માર્થી
માંડીને સ્થાવર સુધી સર્વ શરીરો તે ક્ષર પુરુષ કહેવાય છે
કારણ કે અગાનીને શરીરમાંજ પુરુષબુદ્ધિ રહે છે. અને
શરીરો થયા છતાં પણ પર્વતની પેઠે નિર્વિકારપણે જ
રહે છે તે એતન, બોક્તાને વિવેકીઓ અક્ષરપુરુષ કહે
છે. ૧૬

उत्तमः पुरुषस्त्वन्यः परमात्मेत्युदाहृतः ।

યો લોકત્રયમાવિશ્ય વિભર્ત્યવ્યય ईश्वरः ॥ ૧૭ ॥

જેને શ્રુતિઓએ “ પરમાત્મા ” કહેલ છે અને જે
સર્વના નિયંતા અને વિકાર રહિત છે તથા ત્રણ શ્લોકમાં
પ્રવેશ કરીને તેમનું પાલન કરે છે તે ક્ષર (એતન)

અને અક્ષર (ભોક્તા એતન) થી વિલક્ષણ અર્થાત્ ઉત્તમ પુરુષ છે. ૧૭

यस्मात्क्षरमतीतोऽहमक्षरादपि चोत्तमः ।

अतोऽस्मि लोके वेदेच प्रथितः पुरुषोत्तमः ॥ १८ ॥

જે કારણ માટે નિત્ય મુક્તપણાને લીધે ક્ષર એટલે જડવર્ગને હું ઓળખી ગયો છું, અર્થાત્ તેથી ઉત્તમ છું. અને અક્ષર જે જીવવર્ગ તેથી પણ તેમના નિયંતાપણાને લીધે ઉત્તમ છું, તે કારણ માટે આ લોકમાં તથા વેદને વિષે પુરુષોત્તમ એવા નામથી પ્રખ્યાત છું. (શ્રુતિમાં પણ કહ્યું છે કે, આ આત્મા સર્વને વશ રાખનાર, સર્વના નિયંતા સર્વના અધિપતિ તથા આ સર્વ જગતનું શાસન કરે છે પ્રત્યાદિ.) ૧૮

यो मामेवमसंमूढो जानाति पुरुषोत्तमम् ।

स सर्वविद्भजति मां सर्वभावेन भारत ॥ १९ ॥

હે ભરતકુળમાં શ્રેષ્ઠ અર્જુન ! ઉપર કહેલા પ્રકારે નિશ્ચિત મુદ્ધિવાળો થઈ જે મને “ પુરુષોત્તમ ” જાણે છે

તે સર્વ પ્રકારે મને જ મળે છે માટે તે સર્વને થાય છે. ૧૫

इति गुह्यतमं शस्त्रमिदमुक्तं मयानघ ।

एतद्धुत्वा बुद्धिमान् स्यात्कृतकृत्यश्च भाग्न ॥ २० ॥

હે નિર્દોષ અથવા દુઃખરહિત અર્જુન ! એ પ્રમાણે મેં તને છાનામાં છાનું શાસ્ત્ર કહ્યું છે, માટે એ શાસ્ત્રને જાણીને હરકોઈ માણસ બુદ્ધિમાન તથા કૃતાર્થ થાય છે ત્યારે તું થાય તેમાં શું આશ્ચર્ય ? ૨૦

इति श्रीमद् भगवद्गीता नो पदरमे। अध्याय सप्त

॥ अथ सर्वोत्तमस्तोत्रम् ॥

प्राकृतधर्मानाश्रयमप्राकृत निखिलधर्मरूपमिति ।
 निगमप्रतिपाद्यं यत्तच्छुद्धं साकृतिस्तौमि ॥ १ ॥
 कलिकालतमश्छन्नदृष्टित्वाद्विदुषामपि ।
 संप्रत्यविषयस्तस्य महात्म्यं समभूद्भुवि ॥ २ ॥
 दययानिजमाहात्म्यं कश्चिन्न्यक्कटं हरिः ।
 वाण्या यदा तदा स्वास्यं प्रादुर्भूतं चकार हि ॥ ३ ॥
 तदुक्तमपि दुर्वोधं सुबोधं स्याद्यथा तथा ॥
 तन्नामाष्टात्तरशतं प्रवक्ष्याम्यखिलाघहृत् ॥ ४ ॥
 ऋषिरभिकुमारस्तु नाम्नां छंदो जगत्सौ ॥
 श्रीकृष्णास्यं देवता च बीजं कारुणिकः प्रभुः ॥ ५ ॥
 विनियोगो भक्तियोगप्रतिबंधविनाशने ॥
 कृष्णाधरामृतास्वादसिद्धिरत्र न संशयः ॥ ६ ॥

आनंदः परमानंदः श्रीकृष्णास्यं कृपानिधिः ॥

दैवोद्धारप्रयत्नात्मा स्मृतिमात्रार्तिनाशनः ॥ ७ ॥

श्रीभागवतगूढार्थप्रकाशनपरायणः ॥

साकारब्रह्मवादैकस्थापको वेदपाग्नः ॥ ८ ॥

मायावादनिराकर्त्ता सर्ववादिनिरासकृत् ॥

भक्तिमार्गाब्जमार्तण्डः स्त्रीशूद्राद्युद्धृतिक्षमः ॥ ९ ॥

अंगीकृत्यैव गोपीशवल्लभीकृतमानवः ॥

अंगीकृतौ समर्यादो महाकारुणिकोविभुः ॥ १० ॥

अदेयदानदक्षश्च महोदारचरित्रवान् ॥

प्राकृतानुकृतिव्याजमोहितासुरमानुषः ॥ ११ ॥

वैश्वानरोवल्लभाग्नयः सद्रूपो हितकृत्सताम् ॥

जनशिक्षाकृते कृष्णभक्तिकृन्निखिलेष्टदः ॥ १२ ॥

सर्वलक्षणसंपन्नः श्रीकृष्णज्ञानदो गुरुः ॥

स्वानंदतुन्दिलः पद्मदलायतविलोचनः ॥ १३ ॥

कृपादृष्टिसंहृष्टदासदासी प्रियः पतिः ॥
 रोषदृक्पातसंश्लुष्टभक्तद्विद् भक्तसेवितः ॥ १४ ॥
 सुखसेव्यो दुराराध्यो दुर्लभांघिसरोरुहः ॥
 उग्रप्रतापो वाक्सीधुपूरिताशेषसेवकः ॥ १५ ॥
 श्रीभागवतपीयूषसमुद्रमथनक्षमः ॥
 तत्सारभूतरासस्त्रीभावपूरितविग्रहः ॥ १६ ॥
 साभिध्यमात्रदत्तश्रीकृष्णप्रेमा विमुक्तिदः ॥
 रासलीलैकतात्पर्यः कृपयैतत्कथाप्रदः ॥ १७ ॥
 विरहानुभवैकार्थसर्वत्यागोपदेशकः ॥
 भक्त्याचारोपदेश च कर्ममार्गप्रवर्तकः ॥ १८ ॥
 यागादौ भक्तिमार्गैकसाधनत्वोपदेशकः ॥
 पूर्णानन्दः पूर्णकामो वाक्पतिर्विबुधेश्वरः ॥ १९ ॥
 कृष्णनामसहस्रस्य वक्ता भक्तपरायणः ॥
 भक्त्याचारोपदेशार्थनानावाक्यानिरूपकः ॥ २० ॥

स्वार्थोज्झिताखिलप्राणप्रियस्तादृशवेष्टितः ॥

स्वदासार्थकृताशेषसाधनः सर्वशक्तिवृक् ॥ २१ ॥

भुवि भक्तिप्रचारककृते स्वान्वयकृत्पिता ॥

स्ववंशे स्थापिताशेषस्वमाहात्म्यः स्मयापहः ॥ २२ ॥

पतिव्रतापतिः पारलौकिकैहिकदानकृत् ॥

निगूढहृदयोऽनन्यभक्तेषु ज्ञापिताशयः ॥ २३ ॥

उपासनादिमार्गातिमुग्धमोहनिवारकः ॥

भक्तिमार्गे सर्वमार्गे वैलक्षण्यानुभूतिकृत् ॥ २४ ॥

पृथक्शरनमार्गोपदेष्टा श्रीकृष्णहार्दवित् ॥

प्रतिक्षणानिकुंजस्थ लीलारससुपूरितः ॥ २५ ॥

तत्कथाक्षिप्तचित्तस्तादृस्मृतान्यो ब्रजप्रियः ॥

प्रियब्रजस्थितिः पुष्टिलीलाकर्ता रहः प्रियः ॥ २६ ॥

भक्तेच्छापूरकः सर्वाज्ञातलीलोऽतिमोहनः ॥

सर्वासक्तो भक्तमात्रासक्तः पतितपावनः ॥ २७ ॥

स्वयशोगानसंहृष्टहृदयांभोजविष्टरः ॥

यशः पीयूषलहरीप्लावितान्यरसः परः ॥ २८ ॥

लीलामृतरसार्द्रार्द्रकृताखिलशरीरभृत् ॥

गोवर्द्धनस्थित्युत्साहस्तल्लीलाप्रेमपूरितः ॥ २९ ॥

यज्ञभोक्ता यज्ञकर्ता चतुर्वर्गविशारदः ॥

सत्यप्रतिज्ञस्त्रिगुणातीतो नयविशारदः ॥ ३० ॥

स्वकीर्तिवर्द्धनस्तत्त्वसूत्रभाष्यप्रदर्शकः ॥

मायावादाख्यतूलाग्निर्ब्रह्मवादनिरूपकः ॥ ३१ ॥

अप्राकृताऽखिलाकल्पभूषितः सहजस्मितः ॥

त्रिलोकीभूषणं भूमिभाग्यं सहजसुदरः ॥ ३२ ॥

अशेषभक्तसंप्रार्थ्यचरणाब्जरजोधनः ॥

इत्यानन्दनिधेः प्रोक्तं नाम्नामष्टोत्तरं शतम् ॥ ३३ ॥

श्रद्धाविशुद्धबुद्धिर्यः पठत्यनुदिनं जनः ॥

स तदेकमनाःसिद्धिमुक्तां प्राप्नोत्यसंशयम् ॥ ३४ ॥

तदप्राप्तौ वृथामोक्षस्तदाप्तौ तद्वतार्थता ॥

अतः सर्वोत्तमं स्तोत्रं जप्यं कृष्णरसार्थिभिः ॥३५॥

इति श्रीमदग्निकुमारप्रोक्तं सर्वोत्तमस्तोत्रं संपूर्णम् ॥

अथ श्रीयमुनाष्टकम्.

नमामि यमुनामहं सकलसिद्धिहेतुं मुदा ।

मुरारिपदपंकजस्फुरदमंदरेणूत्कटाम् ॥

तटस्थनवकाननप्रकटमोदपुष्पांबुना ।

सुरासुरसुपूजितस्मरपितुः श्रियं विभ्रतीम् ॥ १ ॥

कलिदगिरिमस्तके पतदमंदपूरोज्ज्वला ।

लिलासगमनोद्भुसत्प्रकटगंडशैलोन्नता ॥

सघोषगतिर्दतुरा समधिरूढदोलोत्तमा ।
 मुकुन्दरतिवर्द्धिनी जयति पद्मबंधोः सुता ॥ २ ॥
 भुवं भुवनपावनीमधिगतामनेकस्वनैः ।
 प्रियाभिरिव सेवितां शुक्रमयूरहंसादिभिः ॥
 तरंगभुजकंकणप्रकटमुक्तिकावालुका ।
 नितंबतटसुदरीं नमतकृष्णतुर्यप्रियाम् ॥ ३ ॥
 अनंतगुणभूषिते शिवविरंचिदेवस्तुते ।
 घनाघननि भे सदाध्रुवपराशराभीष्टदे ॥
 विशुद्धमथुरातटे सकलगोपगोपीवृते
 कृपाजलधिसंश्रिते मम मनः सुखं भावय ॥ ४ ॥
 ययाचरणपद्मजा मुररिपोः प्रियं भावुका ।
 समागमनतोऽभवत्सकलसिद्धिदा सेवताम् ॥
 तथा सद्दशतामियात्कमलजासपत्नीव यद् ।
 हरिप्रियकालिं दया मनसि मे सदा म्थीयताम् ॥ ५ ॥

नमोऽस्तु यमुने सदा तव चरित्रमत्यद्भुतं ।
 न जातु यमयातना भवति ते पयःपानतः ॥
 यमोऽपि भगिनीसुतान् कथमुहंति दुष्टानपि ।
 प्रियो भवति सेवनात्तव हरेर्यथा गोपिकाः ॥ ६ ॥
 ममास्तु तव सन्निधौ तनु नवत्वमेतावता ।
 न दुर्लभतमा रतिर्गुरुरिपौ मुकुन्दप्रिये ॥
 अतोऽस्तु तव लालना सुर धुनी परं संगमात्
 तवैव भुवि कीर्तिता न तु कदापि पुष्टि स्थितैः ॥ ७ ॥
 स्तुतिं तव करोति कः कमलजासपत्नि प्रिये ।
 हरेर्यदनुसेवया भवति सौख्यमामोक्षतः ॥
 इयं तव कथाधिका सकलगोपिका संगम ।
 स्मरश्रमजलाणुभिः सकलगात्रजैः संगमः ॥ ८ ॥
 तवाष्टकमिदं मुदा पठति मूर सुते सदा ।
 समस्तदुग्तिक्षयो भवति वै मुकुन्दे रतिः ॥

तथा सकलसिद्धयो मुग्धिपुत्र संतुष्यति ।
 स्वभावविजयो भवेद्ददति बल्लभः श्रीहरेः ॥ ९ ॥

इति श्रीमद्ब्रह्मार्च्यविरचितं श्रियमुनाष्टकं संपूर्णम् ॥



॥ अथ चतुःश्लोकी ॥

सर्वदा सर्वभावेन भजनीयो ब्रजाधिपः ॥

स्वस्यायमेव धर्मो हि नान्यः काऽपि कदाचन ॥१॥

एवं सदा स्म कर्तव्यं स्वयमेव करिष्यति ॥

प्रभुः सर्वसमर्थो हि ततो निश्चिततां ब्रजेत् ॥ २ ॥

यदि श्रीगोकुलाधीशो धृतः सर्वात्मना हृदि ॥

ततः किमपरं ब्रूहि लौकिकैर्वैदिकैरपि ॥ ३ ॥

अतः सर्वात्मना शश्वद्रोकुलेश्वरपादयोः ॥

स्मरणं भजनं चापि न त्याज्यमिति मे मतिः ॥४॥

इति श्रीमद्ब्रह्मभाचार्यविरचिता चतुःश्लोकी संपूर्णा ॥



૧ અથ મહાલક્ષ્મીસ્તોત્રમ્.

॥ શ્રી શંકર ઉવાચ ॥

અથાતઃ સંપ્રવક્ષ્યામિ લક્ષ્મીસ્તોત્રમનુત્તમમ્ ॥

પઠનાચ્છ્રવણાદ્યસ્ય નરો મોક્ષમવાપ્નુયાત્ ॥ ૧ ॥

ગુણાદગુણતરં પુણ્યં સર્વદેવનમસ્કૃતમ્ ॥

સર્વમંત્રમયં સાક્ષાચ્છૃણુ પર્વતનન્દિનિ ॥ ૨ ॥

શ્રી મહાદેવજી બોલ્યા: હે પાર્વતિ ! હવે પછી અતિ
ક્ષેત્ર એવા લક્ષ્મીસ્તોત્રનું વર્ણન કરું છું, તે તમે શ્રવણ

૧ મોઠા રાજથી માંડી રંક સુધી તમે તે દેવને માનનાર
દરેક ભક્તિનો મનુષ્ય દિવાળીને દીવસે અને બેસતે વધે શ્રી
મહાલક્ષ્મીનું પૂજન કરે છે જ. તો તે દીવસે તો આ સ્તોત્રનો
દરેક પાઠ કરવો. કારણ કે તે બહુ લાભકારી છેજ. અને હંમેશાં
શ્રી અને પુરુષ પાઠ કરે તો દરેક બ્યવહાર, જેવા કે પુત્રનું
સુખ, ધનસંપત્તી, શરીરસંપત્તી અને કલહનારા વગેરે મનસં-
પત્તીને વધારે છે તથા શત્રુનું સંભાળ્ય પણ વધારે છે.

કરો. આ સ્તોત્રના શ્રવણ કરવાથી અથવા તો તેનો પાઠ કરવાથી મનુષ્યને મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે અને આ ગુપ્ત-
થી પણ ગુપ્ત છે, તે સર્વ દેવને વંદનીય છે તથા તેને સર્વ
મંત્રમય જાણવું જોઈએ. ૧-૨

અનન્તરૂપિણી લક્ષ્મીરપ. રગુણસાગરી ॥

અણિમલ્લિસિલ્લિલ્લદી શિરસા પ્રણમામ્યહમ્ ॥ ૩ ॥

હે દેવી લક્ષ્મી ! આપ અનંતરૂપિણી છો. આપ
ગુણોના સાગર સ્વરૂપે છો. આપ પ્રસન્ન થાઓ છો તો
અણિમાલિક સિદ્ધિઓ આપો છો. આપને મસ્તક નમાવી
હું પ્રણામ કરું છું.

૩

આપદુદ્ધારિણી ત્વં હિ આદ્યા શક્તિઃ શુભાપરા ॥

આદ્યા આનન્દદાત્રી ચ શિરસા પ્રણમામ્યહમ્ ॥ ૪ ॥

હે દેવી ! આપ પ્રસન્ન થવાથી પ્રણત જનને આપ-
તિમાંથી ઉદ્ધાર કરો છો. આપ કૃપાળુ તથા આશ
શક્તિ છો. તમે સર્વનાં આદિ તથા આનંદનાં આપવા-
વાળાં છો. આપને મસ્તક નમાવી પ્રણામ કરું છું. ૪

इन्दुमुखी इष्टदात्री इष्टमंत्रस्वरूपिणी ॥

इच्छामयी जगन्मातः शिरसा प्रणमाम्यहम् ॥ ५ ॥

હે દેવી જગન્માતા લક્ષ્મી ! આપ મનવાંછિત અભિ-
લાષાને આપવાવાળાં છો. આપનું મુખ પૂર્ણ ચન્દ્રમા સમાન
પ્રકાશિત છે. આપ ઇષ્ટમંત્રના સ્વરૂપવાળાં તથા ઇચ્છામય
છો. આપને મસ્તક નમાવી પ્રણામ કરું છું ૫

उमा उमापतेस्त्वन्तु उत्कण्ठाकुलनाशिनी ॥

उर्वीश्वरी जगन्मातर्लक्ष्मीदेवी नमोऽस्तुते ॥ ६ ॥

હે દેવી લક્ષ્મી ! આપ ઉમાપતિના ઉમારૂપ છો. તમે
ઉત્કંઠિત મનુષ્યની ઉત્કંઠા (ખોટું અકળામણુ) નો નાશ
કરો છો. આપ પૃથ્વીનાં સ્વામિની છો. આપને નમસ્કાર
છે. ૬

ऐरावतपतिपूज्या ऐश्वर्याणां प्रदायिनी ॥

औदार्यं नसम्पन्ना लक्ष्मीदेवी नमोऽस्तुते ॥ ७ ॥

હે દેવી તમે ઐરાવતપર સ્વાર થવાવાળા દેવરાજ ઉદ્યો

પૂજ્યો છો. આપ પ્રસન્ન થવાથી સંપૂર્ણ ઐશ્વર્ય આપો.
છો. તમે ઉદાર ગુણવાળાં છો. આપને નમસ્કાર. ૭

કૃષ્ણવક્ત્રઃસ્થિતા દેવી કલિકલમષનાશિની ॥

કૃષ્ણચિત્તહરા કર્ત્રી શિરસા પ્રણમામ્યહ્ ॥ ૮ ॥

હે કમલે ! આપ સર્વદા શ્રીકૃષ્ણના વક્ત્રઃસ્થાનમાં
સ્થિતિ કરી રહેલાં છો. તમારા શિવાય બીજું કંઈ પાપને
નાશ કરવાવાળું નથી. તમે શ્રીકૃષ્ણના ચિત્તને ચોરી લીધું
છે. આથી તમે સર્વકર્ત્રી અર્થાત્ સર્વ કંઈ કરવાવાળાં
છો. તમને મસ્તક નમાવી હું પ્રણામ કરું છું. ૮

કન્દર્પદમનઃ દેવી કલ્યાણી કમલાનના ॥

કરુણાર્ણવસમ્પૂર્ણા શિરસા પ્રણમામ્યહમ્ ॥ ૯ ॥

હે દેવી ! તમે કામ દેવના ગર્વને હરણ કર્યો હતો.
આપ કલ્યાણમયી છો. આપનું મુખારવિંદ કમળની સમાન
મનોહર છે. કેવળ આપ જ કરુણાનાં સાગરસ્વરૂપ છો.
હું તમને મસ્તક નમાવી પ્રણામ કરું છું. ૯

સ્વજ્ઞનાક્ષી સ્વગનાસા દેવી સ્વેદવિનાશિની ॥

સ્વજ્ઞરીટગતિશ્ચૈવ શિરસા પ્રણમામ્યહમ્ ॥ ૧૦ ॥

હે દેવી ! આપનાં નેત્ર ખંજન પક્ષીની સમાન છે. આપની નાસિકા ગરુડની નાસિકા સમાન છે. આપ આશ્રિત જનના ખેદનો વિનાશ કરવાવાળાં છો. આપની ગતિ ખંજરીટકીની સમાન ધીમી છે. હું મસ્તક નમાવી પ્રણામ કરું છું. ૧૦

ગોવિન્દવલ્લભા દેવી ગન્ધર્વકુલપાલિકા ॥

ગોલોકવાસિની માતઃ શિરસા પ્રણમામ્યહમ્ ॥ ૧૧ ॥

હે જનની ! આપ ગોવિંદનાં પ્યારાં છો. આપના અનુગ્રેહથી ગંધર્વકુળ પવિત્ર થયું છે. તમે સર્વદા ભૂલોકમાં વિહાર કરો છો. હું મસ્તક નમાવી પ્રણામ કરું છું. ૧૧

જ્ઞાનદા ગુણદા દેવી ગુણાધ્યક્ષા ગુણાકરી ॥

ગન્ધપુષ્પધરા માતઃ શિરસા પ્રણમામ્યહમ્ ॥ ૧૨ ॥

હે દેવી ! હે માતા ! તમે ગુણને આપવાવાળાં,
ગુણોના અધ્યક્ષરૂપ તથા ગુણોના સમૂહરૂપ છો. તમે મં-
ધ્યુકત પુષ્પને સર્વદા ધારણ કરવાવાળાં છો. હું આપને
મસ્તકવડે પ્રણામ કરું છું. ૧૨

ઘનશ્યામપ્રિયા દેવી ઘોરસંસારતારિણી ॥

ઘોરપાપહરા ચૈવ શિરસા પ્રણમામ્યહમ્ ॥ ૧૩ ॥

હે કમલે ! તમે ઘનશ્યામ ત્રીહરિનાં પ્રિય પત્ની છો.
કેવળ તમે જ ઘોર સંસારમાંથી ઉદ્ધાર કરી શકો છો. તમારા
શિવાય ખીણું કોઈ બચાવે પાપથી ઉદ્ધાર કરવા સમર્થ
નથી. માટે તમને મસ્તક નમાવી પ્રણામ કરું છું. ૧૩

ઘતુર્વેદમર્યા ચિન્ત્યા ચિત્તચૈતન્યદાયિની ॥

ઘતુરાનનપૂજ્યા ચ શિરસા પ્રણમામ્યહમ્ ॥ ૧૪ ॥

હે લક્ષ્મી ! આપ ચાર વેદરૂપે છો, તમે યોગીજનને
ચિંતન કરવા યોગ્ય છો. તમારા પ્રસાદથી જ ચિંતમાં ચૈત-
ન્યતાનો સંસાર થાય છે. જગત્પતિ બ્રહ્મા પણ આપની
પૂજા કરે છે. માટે હે જનની ! હું તમને મસ્તક નમાવી
પ્રણામ કરું છું. ૧૪

ચૈતન્યરૂપિણી દેવી ચન્દ્રકોટિસમપ્રભા ॥

ચન્દ્રાર્કનચરજ્યોતિર્લક્ષ્મીદેવી નમામ્યહમ્ ॥ ૧૫ ॥

હે દેવી ! તમે ચૈતન્ય સ્વરૂપવાળાં છો. આપના દેહની કાંતિ કરોડ ચંદ્રમાની સમાન મનોહર છે. તમારા હાથ પગની આંગળીઓનો પ્રકાશ ચંદ્રસૂર્યની પ્રમાથી પણ અધિક દેદીપ્યમાન છે. તમને નમસ્કાર કરું છું ૧૫

ચપલા ચતુરાધ્યક્ષી ચરમે ગતિદાયિની ॥

ચરાચરેશ્વરી લક્ષ્મી શિરસા પ્રણમામ્યહમ્ ॥ ૧૬ ॥

હે લક્ષ્મી દેવી ! તમે સર્વદા એકસ્થાનમાં સ્થિતિ કરીને રહેતાં નથી. આથી આપને ચપલા કહેવામાં આવે છે. અંતકાળે કેવળ તમે જ ગતિને આપવાવાળાં છો. તમે સંપૂર્ણ જીવોનાં અધીશ્વરી છો. હે દેવી ! હું તમને મસ્તક નમાવી પ્રણામ કરું છું. ૧૬

હ્રસ્વચાતુર્યુક્તા ચ હ્રસ્વચાતુર્ય્યનાશિની ॥

હિદ્રાચંદારિણી શાલઃ શિરસા પ્રણમામ્યહમ્ ॥ ૧૭ ॥

હે જનની ! તમે શોભાયમાન છત્ર તથા ચામરવડે
અત્યંત શોભા પામેા છો. છલ ચાતુર્ય સર્વ તમારા પ્રભા-
વથી નાશને પ્રાપ્ત થઇ જાય છે. તમે પાપસમૂહનો ધ્વંસ
કરો છો. માટે મસ્તક નમાવી હું પ્રણામ કરું છું. ૧૭

જગન્માતા જગત્કર્ત્રી જગદાધારરૂપિણી ॥

જયપ્રદા જાનકી ચ શિરસા પ્રણમામ્યહમ્ ॥ ૧૮ ॥

હે જનની ! તમે જગતની માતા છો. જગતનાં
કર્તારૂપ છો. તમે જગતનાં આધારરૂપ છો. તમે જયને
આપવાવાળાં છો. તમે જનકી સ્વરૂપે પૃથ્વી પર અવતાર
લીધો હતો. આપને હું મસ્તક નમાવી પ્રણામ કરું છું. ૧૮

જાનકીશપ્રિયા ત્વં દિ જનકોત્સવદાયિની ॥

જીવાન્મિની ચ ત્વં માતઃ શિરસા પ્રણમામ્યહમ્ ॥ ૧૯ ॥

હે જનની ! તમે જનકીપતિ શંભયંદ્રજીનાં પત્ની છો.
આપ જનકને આનંદ આપવાવાળાં છો. તમે સર્વ જીવોના
આત્મસ્વરૂપ છો. હું મસ્તક નમાવી આપને પ્રણામ કરું
છું. ૧૯

ત્રિજીરવસ્વના દેવી જંઙ્ગાવાતનિવારિણી ॥

જર્જરપ્રિયવાદ્યા ચ શિરસા પ્રણમામ્યહમ્ ॥ ૨૦ ॥

હે દેવી ! આપના કંઠનો સ્વર જંઙીરના ધ્વનિસમાન મધુર છે. તમારા અનુશ્રવથી જંઙાવાયુની સમાન સરળતા પૂર્વક ઉદ્ધાર મેળવી શકાય છે, જંઙવાદ્યમાં આપને અનુરાગ છે. હું શિર તમારી આપને પ્રણામ કરું છું. ૨૦

ટક્કપદાયિની ત્વં હિ ત્વચ્ચ ઠકારરૂપિણી ॥

ઠકાદિવાદ્યપ્રણયા ડમ્ફવાદ્યવિનોદિની ॥

ડમરૂપણયા માતઃ શિરસા પ્રણમામ્યહમ્ ॥ ૨૧ ॥

હે જનની ! કેવળ તમે જ અર્થ આપવાવાળાં છો. તમે ઠકાર રૂપવાળાં અર્થાત્ ચંદ્રમંડળના સરખાં સ્વરૂપવાળાં છો. ડક તથા ડમરૂ વગાડવાથી આપને વિનોદ થાય છે. હું તમને પ્રણામ કરું છું. ૨૧

તત્સકાશ્ચનવર્ણાભા ત્રૈલોક્યલોકતારિણી ॥

ત્રિલોકજનની લક્ષ્મીઃ શિરસા પ્રણમામ્યહમ્ ॥ ૨૨ ॥

હે દેવી ! તમારો વર્ણ સુવર્ણની સમાન હોય છે. તમે ત્રણ લોકને તારવાવાળાં છો. તમે ત્રણ લોકનાં માતા૨૫ છો. હું આપને નમસ્કાર કરું છું. ૨૨

त्रैलोक्यसुन्दरी त्वं हि तापत्रयनिवारिणी ॥

त्रिगुणधारिणी मातः शिरसा प्रणमाम्यहम् ॥ २३ ॥

હે જનની ! તમે ત્રિભુવનમાં પરમ રૂપવતી છો. તમે ત્રણ તાપોનો નાશ કરો છો. તમે સત્ત્વ, તમ તથા રજને ધારણ કરો છો. તમને નમસ્કાર છે. ૨૩

त्रैलोक्यमङ्गला त्वं हि तीर्थमूलपदद्वया ॥

त्रिकालज्ञा त्राणकर्त्री शिरसा प्रणमाम्यहम् ॥ २४ ॥

હે દેવી ! તમે ત્રણ ભુવનનું મંગળ કરવાનાળાં છો. તમારાં ચરણયુગલમાં સંપૂર્ણ તીર્થ વિરાજમાન રહે છે. તમે ભૂત, ભવિષ્ય તથા વર્તમાન ત્રણ કાળને જાણવાવાળાં છો. તમે જીવોની રક્ષા કરવાવાળાં છો. હું અત્યંત નમાવી આપને પ્રણામ કરું છું. ૨૪

દુર્ગતિનાશિની ત્વં હિ દારિદ્ર્યાપદ્મિનાશિની ॥

દારિદ્ર્યાપદ્મિના માતઃ શિરસા પ્રણમામ્યહમ્ ॥ ૨૫ ॥

હે માતા ! આપત્તિમાં પ્રસાયેલાં જનોની દુર્ગતિને તથા દરિદ્રી મનુષ્યના દરિદ્રને તમે દૂર કરો છો. તમે દાર-કામાં સ્થિતિ કરીને રહેો છો. હું મસ્તક નમાવી તમને પ્રણામ કરું છું. ૨૫

દેવતાનાં દુરારાધ્યા દુઃસ્વશોકવિનાશિની ॥

દિવ્યામરણભૂષાઙ્ગી શિરસા પ્રણમામ્યહમ્ ॥ ૨૬ ॥

હે દેવી ! દેવલોક પણ અત્યંત આરાધના કરી અત્યંત કષ્ટવડે તમને પ્રાપ્ત થાય છે. તમે પ્રસન્ન થવાથી શોક દુઃખ સર્વનો નાશ કરો છો. તમે દિવ્ય ભૂષણથી પરમ શૌ-ભાગમાન છો. હું મસ્તક નમાવી તમને પ્રણામ કરું છું. ૨૬

દામોદરમિયા ત્વં હિ દિવ્યયોગપ્રદર્શિની ॥

દયામયી દયાધ્યક્ષી શિરસા પ્રણમામ્યહમ્ ॥ ૨૭ ॥

હે જનની ! તમે દામોદરની પ્રિયા છો. તમારા પ્ર-

સાદવડે દિવ્ય યોગ પ્રાપ્ત કરાય છે. તમે દયામયી તથા દયાનાં અધ્યક્ષી છો. હું મસ્તક નમાવી તમને પ્રણામ કરું છું. ૨૭

ધ્યાનાતીતા ધરાધ્યક્ષી ધનધાન્યપ્રદાયિની ॥

ધર્મદા ધૈર્યદા માતઃ શિરસા પ્રણમામ્યહમ્ ॥૨૮॥

હે માતા ! તમે ધ્યાનથી પર છો. તમે પૃથ્વીનાં અધ્યક્ષી છો. તમે ભક્તને ધનધાન્ય આપો છો. તમે ભક્તને ધર્મ તથા ધૈર્ય આપવાવાળાં છો. હું તમને મસ્તક નમાવી પ્રણામ કરું છું. ૨૮

નવગોરોચના ગૌરી નન્દનન્દનગેહિની ॥

નવયૌવનચાર્વણી શિરસા પ્રણમામ્યહમ્ ॥ ૨૯ ॥

તમે નવાં ગોરોચનની સમાન ગૌરવર્ણવાળાં છો. તમે નંદનંદન વ્રજેશ્વરનાં પ્યારી સ્ત્રી છો. તમે નવા યૌવન વડે અત્યંત કાંતિમતી છો. હું મસ્તક નમાવી તમને પ્રણામ કરું છું. ૨૯

નાનારત્નાદિભૂષાદયા નાનારત્નપદાયિની ॥

નિતમ્બિની નલિનાક્ષી લક્ષ્મીદેવી નમોઽસ્તુતે ॥૩૦॥

હે લક્ષ્મી ! તમે અનેક રત્નાદિ ભૂષણવડે વિભૂષિત થઈ પરમ શોભા મેળવેા છો. તમે પ્રસન્ન થઈ વિવિધ રત્ન આપેા છો. તમે મોટાં નિતાંબવાળાં છો. તમારાં નેત્ર કમળદળની સમાન શ્રેષ્ઠ છે. હું તમને નમસ્કાર કરું છું. ૩૦

નિધુવનપ્રેમાનન્દા નિરાશ્રયગતિપ્રદા ॥

નિર્વિકારા નિત્યરૂપા લક્ષ્મીદેવી નમોઽસ્તુતે ॥૩૧॥

હે લક્ષ્મી દેવી ! તમે વિકારરહિત તથા નિત્યરૂપિણી છો. નિધુવનમાં વિહાર કરવાથી તમને પરમ આનંદ થાય છે. તમે નિરાશ્રય મનને ગતિ આપવાવાળાં છો. તમને નમસ્કાર છે. ૩૧

પૂર્ણાનન્દમયી ત્વં હિ પૂર્ણબ્રહ્મસનાતની ॥

પરા શક્તિઃ પરા ભક્તિર્લક્ષ્મીદેવી નમોઽસ્તુતે ॥૩૨॥

હે લક્ષ્મી દેવી ! તમે પૂર્ણાનન્દમયી તથા પૂર્ણબ્રહ્મ

સ્વરૂપણી છે. તમે પરમ શક્તિરૂપ તથા પરમ ભક્તિરૂપ
છો. તમને નમસ્કાર છે. ૩૨

पूर्णचन्द्रमुखी त्वं हि परानन्दप्रदायिनी ॥

परमार्थप्रदा लक्ष्मी शिरसा प्रणमाम्यहम् ॥ ૩૩ ॥

હે લક્ષ્મી તમારું મુખારવિંદ પૂર્ણ ચંદ્રમાસમાન શો-
ભાયમાન છે. તમે પરમ આનંદ તથા પરમાર્થને આપવા-
વાળાં છો. તમને મસ્તક નમાવી પ્રણામ કરું છું. ૩૩

पुण्डरीकाक्षिणी त्वं हि पृण्डरीकाक्षगेहिनी ॥

पद्मरागधरा त्वं हि शिरसा प्रणमाम्यहम् ॥ ૩૪ ॥

હે જનની! તમારાં નેત્ર, કમળના દળની સમાન શ્રેષ્ઠ
છે. તમે પુંડરીકાક્ષ હરિની સ્ત્રી છો. તમે પદ્મરાગ મણિને
ધારણ કરી પરમ શોભાને પ્રાપ્ત થાઓ છો. હું મસ્તક ન-
માવી તમને પ્રણામ કરું છું. ૩૪

पद्मपद्मासना त्वं हि पद्ममाला विधारिणी ॥

प्रणमाम्यसिंही मातः शिरसा प्रणमाम्यहम् ॥ ૩૫ ॥

હે માતા ! તમે કમલાસનપર વિરાજમાન રહો છો
માટે તમારૂં પદ્મા નામ પાડ્યું છે. તમારા ગળામાં
અત્યંત મનોહર કમળની માળા પડી રહે છે. તમે ઝાંકા-
રરુપિણી છો. તમને મસ્તક નમાવી પ્રણામ કરું છું. ૩૫

ફલ્લેન્દુવદના ત્વં હિ ફણિવેણિવિમોદિની ॥

ફણિશાયીપ્રિયા માતઃ શિરસા પ્રણમામ્યહમ ॥૩૬॥

હે જનની ! તમારું મુખારવિંદ ઉદય પામતા ચંદ્ર-
માનાં કિરણોની સમાન નિર્મળ છે. તમારા મસ્તકની વેણી
અર્પણી સમાન વિસ્તારિત થઈ અત્યંત શોભા ધારણ કરે
છે. તમે ક્ષીરસાગરમાં ફણીશય્યાપર શયન કરવાવાળા
દેવના દેવ, શિવની સ્ત્રી છો. હું મસ્તક નમાવી તમને પ્રણામ
કરું છું. ૩૬

વિશ્વકર્ત્રી વિશ્વભર્ત્રી વિશ્વધાર્ત્રી મહેશ્વરી ॥

વિશ્વારાધ્યા વિશ્વવાહ્યા લક્ષ્મીદેવી નમોઽસ્તુતે ॥૩૭॥

હે લક્ષ્મી દેવી ! તમે વિશ્વને કરવાવાળાં, તમે વિશ્વનું
પાલન કરવાવાળાં, વિશ્વને સરજનારાં તથા સંપૂર્ણ જીવોનાં

ઇશ્વરી છે. તમે વિશ્વમાં વાસ કરવાવાળા જીવોદ્ધાર આરા-
ધના કરવા યોગ્ય છે. તમે વિશ્વમાં સર્વત્ર દેદાપ્યમાન રહેા
છો. પરંતુ તમે તેમાં લિપ્ત થતાં નથી. કારણ તમે વિશ્વની
બહાર સ્થિતિ કરેા છો. તમને નમસ્કાર છે. ૩૭

વિષ્ણુપ્રિયા વિષ્ણુશક્તિવીજમન્ત્રસ્વરૂપિણી ॥

વરદા વાક્યસિદ્ધા ચ શિરસા પ્રણમામ્યહમ્ ॥૩૮॥

હે દેવી ! તમે વિષ્ણુની પ્રિયા તથા વિષ્ણુની એકજ
શક્તિ છે. તમે બીજમન્ત્રસ્વરૂપિણી, તમે વરદાન દેવાવાળાં
તથા વાક્યસિદ્ધિયુક્ત છો. હું મસ્તક નમાવી તમને પ્રણામ
કરું છું. ૩૮

વેણુવાદ્યવિદા ત્વં હિ વંશીવાદ્યવિનોદિની ॥

વિદ્યુદ્ગૃહૌરી મહાદેવી લક્ષ્મીદેવી નમોઽસ્તુ તે ॥૩૯॥

હે મહાદેવી ! હે લક્ષ્મીદેવી ! તમે વિજળીની સમાન
ગૌરવર્ણવાળાં છો. વેણુના નાદને બળુનારાં છો, માટે બંશી
વગાડવાથી તમારી પ્રીતિને સંચાર થાય છે. તમને નમસ્કાર
છે. ૩૯

મુક્તિમુક્તિમદા ત્વં હિ ભક્તાનુગ્રહકારિણી ॥

ભવાર્ણવત્રાણકર્ત્રી લક્ષ્મીદેવી નમોઽસ્તુ તે ॥૪૦॥

હે લક્ષ્મીદેવી ! તમે ભુક્તિ તથા મુક્તિ આપવાવાળાં છો. તમે ભક્તજનના પર અનુગ્રહ કરવાવાળાં છો. તમે આશ્રિત જનનો ભવસાગરમાંથી ઉદ્ધાર કરો છો. તમને નમસ્કાર છે. ૪૦

ભક્તમિયા ભાગીરથી ભક્તમજ્જલદાયિની ॥

ભવદાઽભયદાત્રી ચ લક્ષ્મીદેવી નમોઽસ્તુ તે ॥૪૧॥

હે જનની ! તમે ભક્તજનના પ્રતિ આંતરિક સ્નેહ પ્રકાશ કરો છો. તમે ભાગીરથી સ્વરૂપિણી છો. ભક્તજનનું કલ્યાણ કરવાવાળાં છો. તમે હુષ્ મનુષ્યગણને ભય દેખડાવો છો, તથા યરણાગતને અભય આપો છો. તમને નમસ્કાર છે. ૪૧

મનોઽર્થીષ્ટમદા ત્વં હિ મહામોહવિનાશિની ॥

મોક્ષદા માનદાત્રી ચ લક્ષ્મીદેવી નમોઽસ્તુ તે ॥૪૨॥

હે દેવી ! તમે મનોરથ પૂર્ણ કરો છો, તથા મહા
મોહનો વિનાશ કરો છો. તમે મોક્ષ તથા સન્માન આપ-
વાવાળાં છો. તમને નમસ્કાર છે. ૪૨

મહાધન્યા મહામાન્યા માધવમનમોદિની ॥

મુત્વરા પ્રાણહન્ત્રી ચ લક્ષ્મીદેવી નમોઽસ્તુ તે ॥૪૩॥

હે લક્ષ્મીદેવી ! તમે કેવળ ધન્ય તથા કેવળ માનનીય
છો. તમે માધવના મનને મોહિત કર્યું છે. જે સ્ત્રીઓ અહીં
મોહવાવાળી છે, તેના તમે પ્રાણ હરણ કરો છો. તમને
નમસ્કાર છે. ૪૩

યૌવનપૂર્ણસૌંદર્યા યોગમાયા યુગેશ્વરી ॥

યુગ્મશ્રીફલવક્ષાશ્ચ લક્ષ્મીદેવી નમોઽસ્તુ તે ॥ ૪૪ ॥

હે દેવી ! તમેએ પૂર્ણ યૌવનસંયુક્ત હોવાથી પરમ
કાંતિ ધારણ કરી છે. તમે મૂર્તિમાન યોગમાયા તથા તમે
યોગેશ્વરી છો. તમારા વૃક્ષસ્થળમાં શ્રીફળની સમાન પુષ્ટ તથા
દંત્ર્યાં બે સ્તન શોભાયમાન છે. તમને નમસ્કાર છે. ૪૪

યુગ્માન્નદવિભૂષાદયા યુવતીનાં શિરોમણિઃ ॥

યશોદાસુતપત્ની ચ લક્ષ્મીદેવી નમોઽસ્તુ તે ॥૪૫॥

હે દેવી ! તમારી બેઠે બુબ્બાઓમાં બે બાબુબંધ રહેલાં હોવાથી તમે પરમ વિભૂષિત છો. તમે સ્ત્રીઓનાં શિરનાં મણિસ્વરૂપ છો. તમે યશોદાનાં દની બાર્યા છો. તમને નમસ્કાર છે. ૪૫

રૂપયૌવનસમ્પન્ના રત્નાલંકારધારિણી ॥

રાકેન્દુકોલિસૌન્દર્યે લક્ષ્મીદેવી નમોઽસ્તુ તે ॥૪૬॥

હે દેવી ! તમે પરમ રૂપવતી છો તથા યૌવનયુક્ત છો. તમે રત્નાલંકારવડે વિભૂષિત હોવાથી પરમ શોભાને ધારણ કરો છો. તમારી કાંતિ કરેડ પૂર્ણ ચંદ્રમાની કાંતિથી પણ ઉજ્જવળ છે. તમને નમસ્કાર છે. ૪૬

રમા રામા રામપત્ની રાજરાજેશ્વરી તથા ॥

રાજ્યદા રાજ્યહન્ત્રી ચ લક્ષ્મીદેવી નમોઽસ્તુ તે ॥૪૭॥

હે દેવી ! આપનું રમા તથા રામા નામ છે. તમે

રામચંદ્રજીનાં પત્ની જનકી છે. તમે રાજ્યશ્રી છે. તમે પ્રસન્ન થઈ રાજ્ય આપો છે. તથા તમે ક્રુપિત થઈ રાજ્યનો વિનાશ કરો છે. તમને નમસ્કાર છે. ૪૭

લીલાલાવણ્યસમ્પન્ના લોકાનુગ્રહકારિણી ॥

લલનાપ્રીતિદાત્રી ચ લક્ષ્મીદેવી નમોઽસ્તુ તે ॥૪૮॥

હે જનની ! તમે લીલા તથા લાવણ્યસંપન્ન છે. તમે શોક પર અનુગ્રહ કરો છે. સ્ત્રીઓ તમારાવડે પરમપ્રીતિનો લાભ કરે છે. તમને નમસ્કાર છે. ૪૮

વિદ્યાધરી તથા વિદ્યા વસુદા ત્વન્તુ વન્દિતા ॥

વિન્ધ્યાચલવાસિની ચ લક્ષ્મીદેવી નમોઽસ્તુ તે ॥૪૯॥

હે દેવી ! તમે વિદ્યારૂપ, વિદ્યાધરીરૂપ, દાન આપવાળાં તથા કેવળ વંદન કરવા યોગ્ય છે. તમે વિન્ધ્યાચળ પર્વતમાં વાસ કરો છે. તમને નમસ્કાર છે. ૪૯

શુભકાંતનગૌરાક્ષી શક્ત્યંકકણધારિણી ॥

શુભદા શીલસંપન્ના લક્ષ્મીદેવી નમોઽસ્તુ તે ॥૫૦॥

હે દેવી ! તમે નિર્મળ કંચનસમાન ગૌરવર્ણવાળાં છો. તમારા હાથમાં શંખ તથા કંકણ શોભે છે. તમે કલ્યાણને આપવાવાળાં તથા શ્રેષ્ઠ ચરિત્રોથી યુક્ત છો. તમને નમસ્કાર છે. ૫૦

ષટ્ચક્રમેદિની ત્વં હિ ષડૈશ્વર્યપ્રદાયિની ॥

ષોડશી વયસા ત્વન્તુ લક્ષ્મીદેવી નમોઽસ્તુ તે ॥૫૧॥

હે જનની ! તમે ષટ્ચક્રનું ભેદન કરવાવાળાં છો. તમે છ પ્રકારનું ઐશ્વર્ય આપવાવાળાં છો. તમે સોળ વર્ષની અવસ્થાવાળાં છો. તમને નમસ્કાર છે. ૫૧

સદાનન્દમયી ત્વં હિ સર્વસમ્પત્તિદાયિની ॥

સંસારતારિણી દેવી શિરસા પ્રણમામ્યહમ્ ॥ ૫૨ ॥

હે દેવી ! તમે સદા આનંદમયી છો. તમે સંપૂર્ણ સંપત્તિ આપવામાં સમર્થ તથા તમે અધોર સંસારમાંથી તારી શકો છો. હું મસ્તક નમાવી તમને પ્રણામ કરું છું. ૫૨

સુકેશી સુલદા દેવી સુન્દરી સુમનોરમા ॥

સુરેશ્વરી સિદ્ધિદાર્ત્રી શિરસા પ્રણમામ્યહમ્ ॥૫૩॥

હે દેવી ! તમારા કેશ મનોહર છે. તમે પરમસુંદરી તથા મનમોહિની છો. તમે દેવતાઓનાં ઇશ્વરી તથા સિદ્ધિ આપવાવાળાં છો. તમારા અનુગ્રહથી સુખ પ્રાપ્ત થાય છે. હું મસ્તક નમાવી તમને પ્રણામ કરું છું ૫૩

સર્વસંકટહન્ત્રી ત્વં સન્યસત્ત્વગુણાન્વિતા ॥

સીતાપતિપ્રિયા દેવી શિરસા પ્રણમામ્યહમ્ ॥૫૪॥

હે દેવી ! તમે સંપૂર્ણ સંકટ દૂર કરો છો. તમે સત્ય-પરામણુ તથા સત્ત્વગુણુશાળી છો. તમે જ સીતાપતિ શ્રી રા-મચંદ્રજીની પ્રિય પત્ની છો. હું મસ્તક નમાવી આપને પ્રણામ કરું છું. ૫૪

હેમાન્ગિની હાસ્યમુખી હરિમનવિમોહિની ॥

હરિપાદાશ્રયા દેવી શિરસા પ્રણમામ્યહમ્ ॥ ૫૫ ॥

હે દેવી ! તમે તપેલા સુવર્ણની સમાન ગૌરવર્ણવાળાં

છો. તમારું મુખ હાસ્યથી પ્રસન્ન છે. તમે હસિતું મન મોહિત કર્યું છે. તમારું ચિત્ત હરિચરણમા સર્વદા રહે છે. હું મસ્તક નમાવી તમને પ્રણામ કરું છું. ૫૫

ક્ષેમંકરી ક્ષમાદાત્રી ક્ષૌમવાસવિધારિણી ॥

ક્ષીણમધ્યા ચ ક્ષેત્રાઙ્ગી લક્ષ્મીદેવી નમોઽસ્તુ તે ॥૫૬॥

હે દેવી ! તમે કલ્યાણ કરવાવાળાં, ક્ષમા આપવાવાળા તથા ક્ષામ અર્થાત્ રેશમી વસ્ત્ર ધારણ કરવાવાળાં છો. તમારી કમર પાતળી હોવાથી અત્યંત શોભા ધારણ કરે છે; તમારાં અંગોમાં સર્વ તીર્થો વિરાજમાન છે. હું મસ્તક નમાવી તમને પ્રણામ કરું છું. ૫૬

॥ શ્રીશંકર ઉવાચ ॥

અકારાદિક્ષકારાન્તં લક્ષ્મીદેવ્યાઃ સ્તવં શુભમ્ ॥

પઠિતવ્યં પ્રયત્નેન ત્રિસન્ધ્યઞ્ચ દિને દિને ॥ ૫૭ ॥

શ્રી મહાદેવજી બોલ્યા : હે પાર્વતી ! તમારા પૂછવા પ્રમાણે મેં લક્ષ્મીમાહાત્મ્ય તથા અકારથી લઘ ક્ષકાર સૂધી વર્ણુમય લક્ષ્મી સ્તોત્રનું વર્ણન કર્યું. આ કલ્યાણુ આપવાવાળા સ્તોત્રનો દરરોજ ત્રણ સંધ્યા સમયે યત્નસહિત પાઠ કરવો જોઈએ. ૫૭

પૂજનીયા પ્રયત્નેન કમલા કરુણામયી ॥

વાન્છાકલ્પલતા સાક્ષાદ્ભુક્તિમુક્તિપ્રદાયિની ॥૫૮॥

જે ઈચ્છિત ફળ આપવામાં કલ્પલતાસમાન છે, જે ભુક્તિ તથા મુક્તિ આપે છે, તે કરુણામયી લક્ષ્મીનું પૂજન કરવું જોઈએ. ૫૮

ઇદં સ્તોત્રં પઠેદ્યસ્તુ શ્રુણુયાચ્છ્રાવયેદપિ ॥

ઇષ્ટસિદ્ધિર્ભવેત્તસ્ય સત્યં સત્યં હિ પાર્વતી ॥૫૯॥

જે મનુષ્ય આ લક્ષ્મીસ્તોત્રનો પાઠ કરે છે, અથવા સાંભળે છે, અથવા ખીજા મનુષ્યને સંભળાવે છે, તેનો હે પાર્વતી ! નિઃસંદેહ સર્વ મનોરથ સિદ્ધ થાય છે. ૫૯

इदं स्तोत्रं महापुण्यं यः पठेद्भक्तिसंयुतः ॥

तच्च दृष्ट्वा भवेन्मूको वादी सत्यं न संशयः ॥६०॥

હે ગૌરી ! જે મનુષ્ય ભક્તિપૂર્વક આ પવિત્ર સ્તોત્રને
પાઠ કરે છે, તેનાં દર્શનમાત્રથી મૂંગો બોલવાની શક્તિને
પામે છે, એમાં સંદેહ નથી. ૬૦

शृणुयाच्छ्रावयेद्यस्तु पठेद्वा पाठयेदपि ॥

राजानો વશમાયાન્તિ તંદૃષ્ટ્વા ગિરિનન્દિની ॥ ૬૧ ॥

હે ગિરિનંદિની પાર્વતી ! જે મનુષ્ય આ સ્તોત્રનું
શ્રવણ કરે છે, ખીજને સંભળાવે છે, ખીજને બોલાવે છે
અથવા પોતે બોલે છે તેનાં દર્શનથી જ રાજાઓ વશ થઈ
જાય છે. ૬૧

तं दृष्ट्वा दुष्टसंघाश्च पलायन्ते दिशो दश ॥

ભૂતપ્રેતગ્રહા યક્ષા રાક્ષસાઃ પન્નગાદયઃ ॥

વિદ્રવન્તિ ભયાર્ત્તા વૈ સ્તોત્રસ્થાપિ ચ કીર્તનાન્ ॥૬૨॥

જે મનુષ્ય આ લક્ષ્મીસ્તોત્રનું કીર્તન કરે છે, તેના કંવળા જેવાથી જ દુષ્ટ ગણો દશેદિશામાં નાશી જાય છે. ભૂત હોય, પ્રેત હોય, ગ્રહ, યક્ષ, રાક્ષસ, સર્પ વૃત્તાદિ સર્વ ડરી જઈ નાશી જાય છે. આમાં સંદેહ નથી. ૬૨

સુરાશ્ચ અસુરાશ્ચૈવ ગન્ધર્વકિન્નરાદયઃ ॥

પ્રણમન્તિ સદા ભક્ત્યા તં દૃષ્ટ્વા પાઠકં મુદં ॥૬૩॥

ધનાર્થી લભતે ચાર્થી પુત્રાર્થી ચ મુતં લભેત્ ॥

રાજાર્થી લભતે રાજ્યં સ્તવરાજસ્ય કીર્તનાત્ ॥૬૪॥

જે મનુષ્ય આ સ્તોત્રનો પાઠ કરે છે, તેને દેવતા, ગંધર્વ, કિન્નર સર્વ જેતાંજ આનંદિત થઈ ભક્તિ સહિત પ્રણામ કરે છે. આ અત્યુત્તમ સ્તોત્રનું કીર્તન કરવાથી ધનની ઇચ્છા કરવાવાળો ધન, પુત્રની ઇચ્છા કરવાવાળો પુત્ર તથા રાજ્યની ઇચ્છા કરવાવાળો રાજ્ય મેળવી શકે છે. ૬૩-૬૪

બ્રહ્મહત્યા મુરાપાનં સ્તેયં ગુર્વજ્ઞનાગમઃ ॥

મહાપાપોપપાપઞ્ચ તરન્તિ સ્તવકીર્તનાત્ ॥ ૬૫ ॥

બ્રહ્મહત્યા, મધપાન. ચોરી, ગુરુસ્ત્રીગમન, મહાપાતક
તથા ઉપપાતકનાં સંપૂર્ણ પાપોથી આ સ્તવનન પાઠવડે
દૂટકારો થઈ જાય છે. ૬૫

ગદ્યપદ્યમયી વાણી વદનાત્તુ પ્રજાયતે ॥

અષ્ટસિદ્ધિમવાપ્નોતિ લક્ષ્મીસ્તોત્રસ્ય કીર્તનાત્ ॥૬૬॥

આ લક્ષ્મીસ્તોત્રનું કીર્તન કરવાથી એની મેળેજ
મુખમાંથી ગદ્ય તથા પદ્યમયી વાણી ઉત્પન્ન થયા કરે છે
તથા કીર્તન કરનારો આઠ પ્રકારની સિદ્ધિને મેળવે છે. ૬૬

વન્ધ્યા ચાપિ લભેત્પુત્રં ગર્ભિણી પ્રસવેત્સુતમ્ ॥

પઠનાત્સ્મરણાત્સત્યં વચ્મિ તે ગિરિનન્દિની ॥ ૬૭ ॥

હે ગિરિનંદિની ! હું તમને સત્ય કહું છું કે, આ સ્તોત્ર-
નો પાઠ કરવાથી અથવા શ્રવણ કરવાથી વંધ્યા સ્ત્રીને પુ-
ત્રપાત્તિ થાય છે તથા ગર્ભવતી સ્ત્રીઓને શ્રેષ્ઠ પુત્ર પ્રાપ્ત
થાય છે. ૬૭

ભૂર્જપત્રે સમાલિખ્ય રોચનાકુંકુમેન તુ ॥

ભક્ત્યા સંપૂજયેદ્યસ્તુ ગન્ધપુષ્પાક્ષતૈસ્તથા ॥ ૬૮ ॥

ધારયેદક્ષિણે બાહૌ પુરુષઃ સિદ્ધિકાઙ્ક્ષયા ॥

યોષિદ્વામભુજે ધૃત્વા સર્વસૌખ્યમયી ભવેત્ ॥ ૬૯ ॥

જે મનુષ્ય લક્ષ્મીની ઇચ્છા કરે, તે ભોજનપત્ર પર કું-
કુવડે આ સ્તોત્રને લખી, ગંધપુષ્પાદિથી ભક્તિસહિત પૂજા
કરી, જમણા હાથમાં ધારણ કરે તથા સ્ત્રીઓ ડાબા હાથે
ધારણ કરે, તો સંપૂર્ણ સુખી થાય છે. ૬૮-૬૯

વિષં નિર્વિષતાં યાતિ અગ્નિર્યાતિ ચ શીતતામ્ ॥

શત્રવો મિત્રતાં યાન્તિ સ્તવસ્યાસ્ય પ્રસાદતઃ ॥૭૦॥

આ સ્તવરાજના પ્રભાવવડે વિષમાં નિર્વિષતા, અગ્નિ-
માં શીતલતા તથા શત્રુગણોમાં મિત્રતા પ્રાપ્ત થાય છે. ૭૦

બહુના કિમિહોક્તેન સ્તવસ્યાસ્ય પ્રસાદતઃ ॥

વૈકુण્ઠે ચ વસેન્નિત્યં સત્યં વચ્મિ સુરેશ્વરિ ॥ ૭૧ ॥

હે પાર્વતી ! આથી માહાત્મ્ય અધિક બીજું હું શું
વર્ણન કરું ? એના પ્રસાદથી અંતસમયે વૈકુંઠધામમાં નિત્ય
વાસ થાય છે, એમાં સંદેહ નથી. ૭૧

इति रुद्रयामले हरपार्वतीसंवादे अकारादिक्षकारान्तवर्णग्रथितं
महालक्ष्मस्तोत्रं समाप्तम् ॥

ધતિ મહાલક્ષ્મીસ્તોત્રમ્,



॥ શ્રીરામરક્ષા પ્રારમ્બ્યતે ॥

ચરિતં રઘુનાથસ્ય શતકોટિપ્રવિસ્તરમ્ ॥

એકૈકમક્ષરં પુંસાં મહાપાતકનાશનમ્ ॥ ૧ ॥

શ્રી રામચંદ્રજીનું ચરિત્ર (રામાયણ) શતકોટિ (૧૦૦ કરોડ) ના વિસ્તારવાળું છે, અને તેના અકેક અક્ષર પુરોનાં મોટાં પાપોનો નાશ કરવાની શક્તિ ધરાવે છે. ૧

ધ્યાત્વા નીલોત્પલશ્યામં રામં રાજીવલોચનમ્ ॥

જાનકીલક્ષ્મણોપેતં જટારુહુલ્લંઘિતમ્ ॥ ૨ ॥

સાસિતૂળધનુર્વાણપાણિં નક્તચ્ચરાન્તકમ્ ॥

સ્વલીલયા જગદ્ધાતુલ્લાર્દિર્દૂતમજં વિશ્રુમ્ ॥ ૩ ॥

પ્રાણ (પંડિત) પુરૂષે, નીલોત્પલ જેવા રયામ સ્વરૂપવાળા, કમળ જેવાં નેત્રવાળા, શ્રીજાનકી તથા લક્ષ્મણ સહવર્તમાન, જટારૂ મુગટથી શોભિતા, જેમના હાથમાં

તરવાર સાહત બાત્રા તથા ધનુષ્ય અને આણુ છે એવા, રાક્ષસોનો નાશ કરનાર, અજન્મા, સર્વ સમર્થ અને પોતાની લીલા માટે તથા જગતના રક્ષણ માટે પ્રકટ થ-
એલા એવા શ્રીરામચંદ્રજીનું ધ્યાન ધરીને, પછી પાપનાશક તથા સર્વ મનોરથપૂરક એવી આ “ રામરક્ષા ” નો પાઠ કરવો. ૨-૩

રામરક્ષાં પઠેત્પ્રાજ્ઞઃ પાપઘ્ની સર્વકામદામ્ ॥

શિરો મે રાઘવઃ પાતુ ભાલં દશરથાત્મજઃ ॥ ૪ ॥

કૌસલ્યેયો દૃશૌ પાતુ વિશ્વામિત્રપ્રિયઃ શ્રુતી ॥

ઘાણં પાતુ મરુત્રાતા મુખં સૌમિત્રિવત્સલઃ ॥ ૫ ॥

રાઘવ (રઘુવંશમાં પ્રકટેલા) મારા માથાની અને દશરથ રાજાના પુત્ર, મારા કપાળની રક્ષા કરો. કૌસલ્યાના પુત્ર મારી આંખોની, અને વિશ્વામિત્રના પ્યારા માન કાનની રક્ષા કરો. મરુત્રાતા મારા નાકનું અને સુમિત્રાના પુત્ર શ્રીલક્ષ્મણ તથા શત્રુઘ્ન ઉપર વાતસલ્યભાવ રાખનાર મારા મુખની રક્ષા કરો. ૪-૫

જિહ્વાં વિદ્યાનિધિઃ પાતુ કણ્ઠં ભરતવન્દિતઃ ॥
સ્કન્ધૌ દિવ્યાયુધઃ પાતુ ઘ્રુજૌ ભગ્નેશકાર્મુકઃ ॥૬॥

વિદ્યાના બાંડાર મારી જીભની અને ભરતજીએ જેમને
વંદન કર્યું છે એવા મારા ગળાની રક્ષા કરો. દેવતાઈ હથિ-
યારને ધરનાર મારા ખભાની અને શ્રીશિવજીના ધનુષ્ય
(પિનાક) ને ભાંગનાર મારા બુજની રક્ષા કરો. ૬

કરૌ સીતાપતિઃ પાતુ હૃદયં જામદગ્નયજિત્ ॥
મધ્યં પાતુ સ્વરધ્વંસી નાભિં જામ્બવદાશ્રયઃ ॥ ૭ ॥

શ્રીસીતાના પતિ મારા *કરની અને જમદગ્નિના પુત્ર
શ્રી પરશુરામને જીતનાર મારા હૃદયની રક્ષા કરો. ખરદૈત્યને
મારનાર મારા મધ્યની અને જામ્બુવાનના શરણુસ્થાન મારી
નાભિ (ડુંટી) ની રક્ષા કરો. ૭.

૧ શ્રીશિવનું પિનાક, શ્રીવિષ્ણુનું શાર્કું અને અનુર્તાનનું ગાંડિવ
ગા બધા મળી રાા ધનુષ સુપ્રેસિદ્ધ છે.

* ખભાથી કોણી સૂધીના હાથને બુજ અને કોણીથી નીચેના
હાથને કર કહે છે.

સુગ્રીવેશઃ કર્તાં પાતુ સક્થિની હનુમત્પ્રભુઃ ॥

ઝરુ રવૂત્તમઃ પાતુ રક્ષઃકુલવિનાશકૃત્ ॥ ૮ ॥

સુગ્રીવ વાનરના ઇશ ભારી કેડની, અને હનુમાનના પ્રભુ ભારી સાથળની રક્ષા કરો. રઘુકુળમાં કિત્તમ અને રાક્ષસના કુલનો નાશ કરનાર ભારા ઝિડની રક્ષા કરો. ૮

જાનુની સેતુકૃત્પાતુ જહ્ને દશમુશ્વાન્તકઃ ॥

પાદૌ વિભીષણશ્રીદઃ પાતુ રામોઽસ્થિલં વણઃ ॥ ૯ ॥

સમુદ્રપર સેતુ (પૂલ) બાંધનાર ભારા ગોઠણની અને દશમુખ (રાવણ) નો નાશ કરનાર ભારી બાંધની રક્ષા કરો, વિભીષણને શ્રી (રાન્યરૂપી લક્ષ્મી) આપનાર ભારા બે ગોની અને શ્રીમદ્રામચંદ્રણ ભારા સંપૂર્ણ શરીરની રક્ષા કરો. ૯

एतां रामबलोपेतां रक्षां यः सुकृती पठेत् ॥

स चिरायुः सुखी पुत्री विजयी विनयी भवेत् ॥ १० ॥

જે સુકૃતી (પુણ્યશાલી) આ રામના બળવાળી રક્ષાનો પાઠ કરે, તે લાંબા આયુષ્યવાળો, સુખી, પુત્રવાન,

વિજય મેળવનાર તથા નમ્રતાવાળો થાય છે. ૧૦

પાતાલભૂતલવ્યોમચારિણશ્ચચારિણઃ ॥

ન દ્રષ્ટુમપિ શક્તાસ્તે રક્ષિતં રામનામભિઃ ॥ ૧૧ ॥

શ્રીરામચંદ્રજીનાં જીવંતાં જીવંતાં નામોથી જેની રક્ષા થઈ છે, તેના સામે આખા કાલવાને પાતાલ (વાસી નાગો), તથા ભૂતલ (પૃથ્વી ઉપર રહેનાર પ્રાણીઓ), તથા વ્યોમ (આકાશ) માં ફરનારા ગુપ્ત વેશધારી દેવ દૈત્યો પણ સમર્થ થતા નથી. ૧૧

રામેતિ રામભદ્રોતિ રામચન્દ્રેતિ વા સ્મરન્

નરો ન લિપ્યતે પાપૈર્મુક્તિ મુક્તિ ચ વિન્દતિ ॥૧૨॥

રામ, રામભદ્ર અથવા રામચંદ્ર એ નામોથી જે બાગવાનનું સ્મરણ કરે છે, તે માણસ પાપથી લેપાતો નથી એટલુંજ નહિ પણ ભોગ તથા ભોક્ષને પામે છે. ૧૨

જગજ્જૈત્રૈકમન્ત્રેણ રામનામ્નાભિરક્ષિતમ્ ॥

યઃ કળ્પે ધારયેત્તસ્ય કરસ્થાઃ સર્વસિદ્ધયઃ ॥ ૧૩ ॥

જગતને જીતનાર એવા રામના નામરૂપ એક મંત્રવડે
જેમા રક્ષા કરવામાં આવી છે એવું આ સ્તોત્ર જે પાઠે
રાખે છે તેના હાથમાં સર્વ સિદ્ધિયો આપોઆપ આવી
મળે છે. ૧૩

वज्रपञ्जरनामेदं यो रामकवचं स्मरेत् ॥

अव्याहताङ्गः सर्वत्र लभते जयमङ्गलम् ॥ १४ ॥

વજ્રપંજર નામક આ રામકવચને જે સાંભરે છે, તે
નિર્ભય શાનવાન થઈ સર્વત્ર વિજય તથા શ્રેયને મેળવે
છે. ૧૪

आदिष्टवान् यथा स्वप्ने रामरक्षामिमां हरः ॥

तथा लिखितवान् प्रातः प्रबुद्धो बुधकौशिकः ॥ १५ ॥

શ્રી હર (મહાદેવજી) એ સ્વપ્નમાં આવીને જે
પ્રમાણે આ “ રામરક્ષા ” કહી તે જ પ્રમાણે સવારે જાગતાં-
વેત પંડિત કૌશિક (વિશ્વામિત્રઋષિ) એ તે લખી લીધા
છે. ૧૫

આરામઃ કલ્પવૃક્ષાણાં વિરામઃ સકલાપદામ્ ॥

અભિરામસ્ત્રિલોકાનાં રામઃ શ્રીમાન્સ નઃ પ્રભુઃ ॥૧૬॥

સર્વ કલ્પવૃક્ષોના આરામ (બગીચા) રૂપ, સઘળી આપત્તિયોને હરનાર, તથા સ્વર્ગ, મૃત્યુ અને પાતાલ ત્રણે લોકોને આનંદ આપનાર શ્રીમાન્ રામચંદ્ર અમારા પ્રભુ (ઇશ્વર) છે, ૧૬

તરુણૌ રૂપસમ્પન્નૌ સુકુમારૌ મહાબલૌ ॥

પુન્ડરીકવિશાલાક્ષૌ ચીરકૃષ્ણાજિનામ્બરૌ ॥ ૧૭ ॥

ફલમૂલાશિનૌ દાન્તૌ તાપસૌ બ્રહ્મચારિણૌ ॥

પુત્રો દશરથસ્યૈતૌ ભ્રાતરૌ રામલક્ષ્મણૌ ॥ ૧૮ ॥

બે જુવાનો, સ્વરૂપવાનો, સુકોમળ અંગવાળા મહા બળવાન, કમળસરખા વિશાળ નેત્રવાળા, કાળિયાર મૃગના આમડાનાં વસ્ત્ર ધરનારા, રૂબૂબ મૂળનો આહાર કરનારા, ઇન્દ્રિયોનો નિગ્રહ કરનારા, તપસ્વી, બ્રહ્મચારી એવા શ્રીમાન્ દશરથ રાજાના બે પુત્રો શ્રીરામ અને લક્ષ્મણ. ૧૭-૧૮

શરણ્યૌ સર્વસત્ત્વાનાં શ્રેષ્ઠૌ સર્વધનુષ્મતામ્ ॥

રક્ષઃકુલનિહન્તારૌ ત્રાયેતાં નો રઘૂત્તમૌ ॥ ૧૯ ॥

જે સર્વ પ્રાણીઓને શરણે જવા યોગ્ય, સર્વ ધનુ-
ધારીઓમાં શ્રેષ્ઠ, રાક્ષસોના કુળનું નિકંદન કરનારા એવા
રઘુવંશના એ બે ઉત્તમ પુરુષો અમારી રક્ષા કરો. ૧૯

આત્તસજ્જધનુષાવિષુસ્પૃશાવક્ષયાશુગનિષક્તસક્તિનૌ ॥

રક્ષણાય મમ રામલક્ષ્મણાવગ્રતઃ પથિ સદૈવ ગચ્છ-
તામ્ ॥ ૨૦ ॥

ઉઠાવીને સજ્જ કરેલા ધનુષ્યવાળા, બાણોનો સ્પર્શ
કરનારા, અખૂડ બાણો જેમાં ભર્યાં છે એવા બાથા જેમની
સાથે છે એવા શ્રીરામ લક્ષ્મણ મારા રક્ષણ માટે સદૈવ
મારા માર્ગમાં આગળ વધજો. ૨૦

સન્નદ્ધઃ કવચી સ્વદ્ગી ચાપવાણધરો યુવા ॥

ગચ્છન્મનોરથોઽસ્માકં રામઃ પાતુ સલક્ષ્મણઃ ॥૨૧॥

કવચ (અખતર) પહેરી તૈયાર થએલા, તરવારધારી
ધનુષબાણને ધરનારા, જીવાન, શ્રી લક્ષ્મણજીને સાથે લઈને
ચાલતા શ્રી રામચંદ્ર અમારા મનોરથને પૂર્ણ કરે. ૨૧

રામો દાશરથીઃ શૂરો લક્ષ્મણાનુચરો બલી ॥

કાકુત્સ્થઃ પુરુષઃ પૂર્ણઃ કૌશલ્યેયો રઘૂત્તમઃ ॥ ૨૨ ॥

દશરથ રાજાના પુત્ર, શસ્ત્રીર, લક્ષ્મણ જેમની પાછળ
ચાલે છે એવા, બળવાન સૂર્યવંશી, પૂર્ણ પુરુષોત્તમ. કૌશ-
લ્યાના કુમાર, રઘુકુળમાં ઉત્તમ શ્રી રામ. ૨૨

વેદાન્તવેદ્યો યજ્ઞેશઃ પુરાણપુરુષોત્તમઃ ॥

જાનકીવલ્લભઃ શ્રીમાનપ્રમેયપરાક્રમઃ ॥ ૨૩ ॥

વેદાંત (ઉપનિષદો) થી બાણી શકાય એવા યજ્ઞના
પ્રથમ, (બોક્તા) પુરાણપુરુષોમાં ઉત્તમ, શ્રી સીતાના પ્રાણ
ધારા, સૌંદર્યવાળા, જેનું પ્રસાદ અગોચર છે એવા શ્રીરા-
મચંદ્રજી છે. ૨૩

इत्येतानि जपेन्नित्यं मद्भक्तः श्रद्धयान्वितः ॥

अश्वमेधाधिकं पुण्यं संप्राप्नोति न संशयः ॥ २४ ॥

એ પ્રમાણે સમજીને મારે બકત શ્રદ્ધાપૂર્વક આનો
જપ નિરંતર કરે, તેને નિઃસંદેહ અશ્વમેધ યજ કરતાં અધિક
પુણ્ય મળે છે. ૨૪.

रामं दूर्वादलश्यामं पद्माक्षं पीतवाससम् ॥

स्तुवन्ति नामभिर्दिव्यैर्ન ते संसारिणो नराः ॥ २५ ॥

દૂર્વાના પાંદડા જેવા ક્ષામવર્ણવાળા, કમલકોચન,
પીતાંબરધારી શ્રી રામચંદ્રની જેઓ દિવ્ય નામોથી સ્તુતિ
કરે છે, તેઓ સંસારી નરો નથી અર્થાત્ અહંતા મમતારૂપી
બવસાગરમાં ડૂબતા નથી. ૨૫.

रामं लक्ष्मणपूर्वजं रघुवरं सीतापतिं सुन्दरं

काकुत्स्थं करुणार्णवं गुणनिधिं विप्रप्रियं धार्मिकम् ॥

રાજેન્દ્રં સત્યસંધં દશરથતનયં શ્યામલં શાન્તમૂર્તિમ્
 વન્દે લોકાભિરામં રઘુકુલનિલકં રાઘવં રાવણા-
 રિમ્ ॥ ૨૬ ॥

શ્રી લક્ષ્મણજીના મોટાબાઇ, રઘુવંશમાં શ્રેષ્ઠ, જનહી-
 નાથ, સુંદર, સૂર્યવંશોત્પન્ન, કૃપાના સમુદ્ર, ગુણના ભંડાર;
 વાર્મિક આશ્રણ છે પ્રિય જ્ઞેમનં એવા, રાજાઓના ઈર્ષ,
 સત્યના સમુદાય, દશરથના તનુજ, શ્યામ શાન્તમૂર્તિ, લોકોને
 આનંદ દેનાર, રઘુકુલમાં નિલકં, રઘુવંશી, રાવણના શત્રુ
 એવા શ્રી રામચંદ્રને હું વંદન કરું છું ૨૬

રામાય ગમભદ્રાય ગમચન્દ્રાય વેદસે ॥

રઘુનાથાય નાથાય સીતાયાઃ પતયે નમઃ ॥ ૨૭ ॥

રામ, રામભદ્ર, રામચંદ્ર વિધાતા૩૫ શ્રીવિષ્ણુ, રઘુ-
 કુળના નાયક, સીતાના પતિ, શ્રી નાથ રામચંદ્રને પ્રણામ. ૨૭

શ્રીરામ રામ રઘુનંદન રામ રામ

શ્રીરામ રામ ભરતાગ્રજ રામ રામ ॥

શ્રીરામ ગમ રણકર્કશ ગમ ગમ

શ્રીરામ ગમ શર્ણ ભવ ગમ ગમ ॥ ૨૮ ॥

હૈ શ્રી રામ ! રામ ! રઘુનંદન ! રામ ! રામ ! શ્રી
રામ ! રામ ! ભરતાગ્રજ (ભરતના મોટાબાઈ) રામ !
રામ ! શ્રી રામ ! રામ રણકર્કશ (યુદ્ધમાં ચડગ) રામ !
રામ ! શ્રી રામ ! રામ ! રામ ! રામ ! માઈ શરણ
થાઓ, ૨૮.

શ્રીરામચન્દ્રચરણૌ મનસા સ્મરમિ

શ્રીરામચન્દ્રચરણૌ વચસા શૃગમિ ॥

શ્રીરામચન્દ્રચરણૌ શિરસા નમમિ

શ્રીરામચન્દ્રચરણૌ શરણં પ્રપન્ને ॥ ૨૯ ॥

શ્રી રામચંદ્રના ચરણોને હું મનથી સંભાડું છું; શ્રી
રામચંદ્રના ચરણો હું વાણીથી ઉચ્ચાડું છું; શ્રી રામચંદ્રના

ચરણોમાં હું સાષ્ટાંગ^૧ દંડવત કંઈ છું, શ્રી રામચં
ચરણોનું હું શરણુ ધાડું છું. ૨૯

માતા રામો મત્પિતા રામચન્દ્રઃ

સ્વામી રામો મત્સર્વા રામચન્દ્રઃ ॥

સર્વસ્વં મે રામચન્દ્રો દયાલુ—

ર્નાન્યં જાને નૈવ જાને ન જાને ॥ ૩૦ ॥

મારી માતા (પોષક) રામ છે, મારા પિતા (યડાલક) રામચંદ્ર છે, મારા સ્વામી (નિયામક) છે, મારા સખા (હિતકર્તા મિત્ર) રામચંદ્ર છે. મત કે માં સર્વસ્વ દયાળુ રામચંદ્રજી છે; બીજાને હું જા નથી, એને ઓળખતો પણ નથી. ૩૦

૧ શિરસા ઉરસા દૃષ્ટ્યા મનસા વચસા તથા ।
પન્નથાં કરાંભ્યાં જાનુભ્યાં પ્રણામોઽષ્ટાંગ ઉચ્યતે

મસ્તક, છાતિ, દષ્ટિ, મન, વચન, ચરણ, હાથો, અને ૩
એ આઠ અંગથી પ્રણામ તે સાષ્ટાંગ કહેવાય છે.

૨ આવી વૃત્તિ ચતુર્ની રહે ત્યારે જ અન્યાશ્રય ન

દક્ષિણે લક્ષ્મણો યત્ય વામે ચ જનકાત્મજા ॥

પુરતો મારુતિર્યસ્ય તં વન્દે રઘુનન્દનમ્ ॥ ૩૧ ॥

જેમની જમણી કાંરે શ્રી લક્ષ્મણ છે, ડાબે પડખે શ્રીજનકીજી છે, જેની આગળ શ્રી હનુમાનજી છે, તે રઘુ-
નંદનને હું વંદન કરું છું ૩૧

લોકાભિરામં રણરક્ષધીરં રાજીવનેત્રં રઘુવંશનાથમ્ ॥

કારુણ્યરૂપં કરુણાકરં તં શ્રીરામચન્દ્રં શરણંપ્રપદ્યે ॥ ૩૨ ॥

લોકોને આનંદ આપનાર, રણસંગ્રામમાં ધીર કમળ-
દળનેત્ર, રઘુવંશના નાયક, દયાની મૂર્તિ, કરુણાળુ, તે શ્રી
રામચંદ્રનો હું આશ્રય લઉં છું. ૩૨

મનોજવં મારુતતુલ્યવેગં જિતેન્દ્રિયં બુદ્ધિમતાં વરિષ્ઠમ્ ॥

વાતાત્મજં વાનરયૂથમુખ્યં શ્રીરામદૂતં શરણ પ્રપદ્યે

॥ ૩૩ ॥

મનના જેવા વેગવાળા, વાયુ જેવી ગતિવાળા, ઇન્દ્રિયોને

જીતનાર, બુદ્ધિમાન પુરૂષોમાં વખણાયેલા વાયુના પુત્ર,
વાનરસેનાના અધિપતિ, એવા શ્રી રામચંદ્રજીના હૃત^૧ (શ્રી
હનુમાનજી) ને હું શરણે જાઉં છું. ૩૩.

કૂજન્તં રામરામેતિ મધુરં મધુરાક્ષરમ્ ॥

આરુહ્ય કવિતાશાસ્ત્રાં વન્દે વાલ્મીકિકોકિલમ્ ॥૩૪॥

કાવ્યરૂપી કલ્પવૃક્ષની શાખા ઉપર બેસીને મનોહર
મધુર “ શ્રી રામ ! શ્રી રામ ! ” એવી રીતે ઉચ્ચાર કરતાં
વાલ્મીકિ ઋષિરૂપ કાચલને હું નમસ્કાર કરું છું. ૩૪.

આપદામપહર્તારં દાતારં સર્વસમ્પદામ્ ॥

લોકાભિરામં શ્રીરામં ભૂયોભૂયો નમામ્યહમ્ ॥ ૩૫ ॥

આપદાઓને હરનારા, સર્વ સંપત્તિઓને દેનારા, લોકોને
આનંદ આપનારા શ્રીરામચંદ્રજીને હું વારંવાર પ્રણામ કરું
છું. ૩૫.

૧ હૃતદ્વારા મેલાપ થાય છે. મતલબ કે ભક્તના સંગ્રથી જ
ભગવાનનો મેલાપ થાય છે.

મર્જેતં ભવર્વાજાનાં માર્જનં સુખસમ્પદામ્ ॥

તજનં યમદૂતાનાં રામરામેતિ ગર્જનમ્ ॥ ૩૬ ॥

જય (સંસાર) ના ખીજને બાળનાર, (જન્મ-
મરણના કારણોનો નાશ કરનાર), સુખ અને સંપત્તિઓને
વધારી ઉજવણ કરનાર, યમના દૂતોને તરછોડનાર, “ શ્રી
રામ ! શ્રી રામચંદ્ર ” એ ગર્જના છે. ૩૬.

રામો રાજમણિઃ સદા વિજયતે રામં રમેશં ભજે
રામેણાભિહતા નિશાચરચમૂ રામાય તસ્મૈ નમઃ ॥

રામાન્નાસ્તિ પરાયથં પરતરં રામસ્ય દાસોસ્મ્યહં
રામે ચિત્તલયઃ સદા મવતુ મે ભો રામ મામુદ્ધર ।૩૭।

રાજાઓમાં યુગામણી શ્રી રામ નિરંતર જય પામે છે.
રમા (સીતા) પતિ શ્રી રામને હું બળું છું. જે રામે
રાક્ષસોની સેનાનો સંહાર કર્યો છે, તે રામને હું નમું છું.
શ્રી રામથી પરતર (ઉત્તમોત્તમ) ખીજ ગતિ નથી. રામનો

હું દાસ છું. રામમાં સદા મારા ચિત્તનો લય થજો. હે
રામ ! મારો ઉદ્ધાર કરો. * ૩૭.

રામ રામેતિ રામેતિ રમે રામે મનોરમે ॥

સહસ્રનામ તત્તુલ્યં રામનામ વરાનને ॥ ૩૮ ॥

રામ ! રામ ! રામ ! એમ વારંવાર જપતાં માફ
મન મનોહર રામમાં રમે છે. હે વરાનને ! (સુમુખી
પાર્વતી !) એક રામ નામ પીઞ્ઞ હજાર નામની સમાન
છે. અથવા વિષ્ણુ સહસ્ર નામના જપની તુલ્ય એક રામ-
નામનું ફળ છે. ૩૮

इति श्रीबौधकौशिकविरचितं श्रीगणेशस्तोत्रं सम्पूर्णम् ॥

* આ સ્લોકમાં આઠે કારક (વિભક્તિયો) રામનામને
લાગુ પાડી છે.

અષ્ટાદશશ્લોકી ગીતા ॥

અર્જુન ઉવાચ ॥

નિમિત્તાનિ ચ પઠ્યામિ વિપરીતાનિ કેશવ ॥

ન ચ શ્રેયોઽનુ પઠ્યામિ હત્વા સ્વજનમાહવે ॥ ૧ ॥

વળી હે કેશવ ! હું અપશુકનો બેઠું છું. અને સમા
સહોદરને યુદ્ધમાં હણીને હું કંઈ શ્રેય બેતો નથી. ૧, ૩૧*

યોગસ્થઃ કુરુ કર્માણિ સઙ્ગં ત્યક્ત્વા ધનંજય ॥

સિદ્ધયમિદ્ધયોઃ સમો ભૂત્વા સમત્વં યોગ ઉચ્યતે ॥૨॥

હે ધનંજય ! (સત્રુના ધનને જીતનાર !) યોગમાં
રહી સંગ, (આસક્તિ) છોડી, સિદ્ધિ અને અસિદ્ધિમાં
સમચિત્ત થઈને કર્મો કર. કારણ સમાન વૃત્તિને જ યોગ
કહે છે. ૨, ૪૮.

● આ શ્લોકો મૂળ ગીતામાં કયે સ્થળે છે, તે દર્શક અ-
ધ્યાય તથા શ્લોકના આંકડા દરેક શ્લોકના અર્થને છેડે મૂક્યા છે.

કર્મેન્દ્રિયાણિ સંયમ્ય ચ આસ્તે મનસા સ્મરન્ ॥

ઇન્દ્રિયાર્થાન્વિમૂઢાત્મા મિથ્યાચારઃ સ ઉચ્યતે ॥૩॥

જે કર્મેન્દ્રિયાને કબજે કરી, મનથી વિષયોને સંભારતો રહે છે, તે વિમૂઢાત્મા (જેનું મન સાવ મૂઢ થઈ ગયું છે એવો) મિથ્યાચારી કહેવાય છે. ૩, ૬.

શ્રદ્ધાવાંલભતે જ્ઞાનં તત્પરઃ સંયતેન્દ્રિયઃ ॥

જ્ઞાનં લબ્ધ્વા પરાં શાન્તિમચિરેણાધિગચ્છતિ ॥૪॥

શ્રદ્ધાવાન, તત્પર અને ઇન્દ્રિયોનો સંયમ કરનાર જ્ઞાન પામે છે. જ્ઞાન પામીને તુરત જ પરમ શાન્તિ (મોક્ષ) મેળવે છે. ૪, ૩૯.

યતેન્દ્રિયમનોબુદ્ધિર્મુનિર્મોક્ષપરાયણઃ ॥

વિગતૈચ્છાભયક્રોધો યઃ સદા મુક્ત એવ સઃ ॥૫॥

ઇન્દ્રિય મન અને બુદ્ધિને સંયમનાર (સ્વાધીન રાખનાર) મોક્ષપરાયણ; ઇચ્છાભય અને ક્રોધ એ જેનાં જતાં રહ્યાં છે એવો જે મુનિ તે હંમેશાં (જીવન મુક્ત) જ છે. ૫, ૨૮

યુક્તાહારવિહારસ્ય યુક્તચેષ્ટસ્ય કર્મસુ ॥

યુક્તસ્વમાવબોધસ્ય યોગો ભવતિ દુઃસ્વહા ॥ ૬ ॥

યુક્ત * (યથાયોગ્ય) આહાર વિહારવાળાને અને કર્મને વિષે યુક્તચેષ્ટાવાળાને તથા યુક્ત ઊંઘતા જાગતા (સાધક) ને યોગ, દુઃખને હણનારો થાય છે. ૬, ૧૭

• યુક્ત આહાર (મિત્રાહાર) એટલે સુખેથી પણ તેટલો ખોરાક. એનું સામાન્ય પ્રમાણ એ છે કે પેટમાં જેટલો અવકાશ હોય તેનો લગભગ અર્ધભાગ અન્ન કે ફલફલથી અને પા ભાગ જળથી રોકાય અને પા ભાગ વાયુના અવર જવર માટે હણે રહે એવો આહાર રાખવો. યુક્તવિહાર એટલે થાક ન લાગે એટલું ચાલવું વગેરે; તથાપિ ઓછામાં ઓછું નિત્ય એક યોજન (ચાર માઈ) પણ ચાલ કરવું જોઈએ. યુક્તચેષ્ટા એટલે અતિ વાચાળ ન થતાં પ્રભુવાદિ મંત્રનો જપપાઠ કરવો તે. યુક્ત ઉંઘવું જાગવું એટલે રાતના ચાર ભાગ કરી પહેલા અને ચોથા ભાગમાં જાગવું અને ખીન્ન અને ત્રીન્ન ભાગમાં નિદ્રા લેવી તે.

(સુઓધિની ભગવદ્ગીતા.)

દૈવી શ્લેષા ગુણમયી મમ માયા દુસ્ત્યતા ।

મામેવ યે પ્રપદ્યન્તે માયામેતાં તરન્તિતે ॥ ૭ ॥

આ મારી (ત્રિ) ગુણમયી દૈવી માયા* દુસ્તર
(મુરકેલીથી ઓળંગાય એવી છે.) જે મને જ શરણ આપે
છે, તેઓ એ માયાને તરે છે. ૭, ૧૪

અગ્નિર્જોતિરહઃ શુક્લઃ ષણ્માસા ઉત્તરાયણમ્ ।

તત્ર પ્રયાતા ગચ્છન્તિ બ્રહ્મ બ્રહ્મચિદો જનાઃ ॥૮॥

અગ્નિ, જ્યોતિ, દિવસ, શુક્લપક્ષ, ઉત્તરાયણના ૭
માસ એમાં પ્રયાણ કરનારા જનો (યોગીઓ) જેઓ
બ્રહ્મને જાણનારા છે તેઓ બ્રહ્મને પામે છે. ૮ ૨૪

અપિ ચેત્સુદુરાચારો ભજતે મામનન્યભાક્ ।

સાધુરેવ સ મન્તવ્યઃ સમ્યગ્વ્યવસિતો હિ સઃ ॥૯॥

કોઇ મોટા દુરાચારી પણ જો અનન્યભાવથી મને જ

● દિવ એટલે પ્રકાશવું, તે પરથી પ્રકાશરૂપ પરબ્રહ્મના
આશ્રયે રહેલી માયા તે દૈવીમાયા.

બનતો હોય, તો તેને સાધુ (સદાચારી) માનવો, કેમકે તે સારા નિશ્ચયવાળો છે. ૯, ૩૦.

यो मामजमनादिं च वेत्ति लोक महेश्वरम् ।

असंमूढः स मर्त्येषु सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ १० ॥

અજન્મા, અનાદિ અને લોકોનો મોટો મશ્વર છું એમ જે મને જાણે છે, તે મૃત્યુલોકમાં સંમોહથી રહિત હોવાને લીધે સર્વ પાપોથી સાવ મુક્ત થાય છે. ૧૦, ૩.

मत्कर्मकृन्मत्परमो मज्जक्त सङ्गवर्जितः ।

निर्वैरः सर्वभूतेषु यः स मामेति पांडव ॥ ११ ॥

હે પાંડવ ! મારી પ્રીતિને માટે કર્મ કરનાર, હું જ જેને પરમ છું એવો, સંગવર્જિત તથા કોઈ પણ પ્રાણી સાથે જરા પણ વેર ન રાખનાર, જે મારો ભક્ત છે તે મને પામે છે. ૧૧, ૫૫.

श्रेयो हि ज्ञानमभ्यासाज्ज्ञानाद्ध्यानं विशिष्यते ।

ध्यानात्કર્મફલત્યાગस्त્યાગાચ્છાન્તિરનન્તરમ્ ॥૧૨॥

(પકનરૂપ) અભ્યાસ કરતાં જ્ઞાન વધારે શ્રેષ્ઠ છે, જ્ઞાન કરતાં ધ્યાન વધારે ઉત્તમ છે, ધ્યાનથી કર્મ ફળનો ત્યાગ ચઢીઆતો છે, કેમકે તેથી તરત જ શાંતિ (મોક્ષ) મળે છે. ૧૨, ૧૨.

ક્ષેત્રજ્ઞં चापि मां विद्धि सर्वक्षेत्रेषु भारत ॥

ક્ષેત્રક્ષેત્રજ્ઞયોર્જ્ઞાનં યત્તજ્ઞાનં મતં મમ ॥ ૧૩ ॥

હ ભારત ! વળી, સર્વ ક્ષેત્રોમાં ક્ષેત્રજ્ઞ પણ મને જ જાણુ. ક્ષેત્ર અને ક્ષેત્રજ્ઞ એ બેકતું જે જ્ઞાન, તે જ્ઞાન જ મને સમંત છે. અર્થાત્ જ્ઞાનજ ખરું જ્ઞાન છે. ૧૩, ૨.

मां च योऽव्यभिचारेण भक्तियोगेन सेवते ॥

સ ગુણાન્સમતીત્યૈતાન્ બ્રહ્મભૂયાય કલ્પતે ॥ ૧૪ ॥

૧ ત્યાગથી ઇશ્વરપ્રીત્યર્થ કર્મ થશે. ઇશ્વરપ્રીત્યર્થ કર્મ થવાથી અભ્યાસ થશે અભ્યાસથી ઇશ્વરમાં મનની પ્રવૃત્તિ થશે અને ઇશ્વરમાં મન પેસી જતાં મોક્ષ મળશે.

(સુબોધિની ગીતા.) :

જે મને અવ્યભિચાર (અનન્ય) ભક્તિયોગથી ભજે છે;
તે આ ગુણોને અતિક્રમણ કરી બ્રહ્મભાવને પામે છે. ૧૪, ૨૬.

નિર્માનમોહાજિતસંગદોષા અધ્યાત્મનિત્યા વિનિવૃત્ત-
કામાઃ ॥

દ્વન્દ્વૈર્વિમુક્તાઃ સુખદુઃસ્વસંજ્ઞૈર્ગચ્છન્ત્યમૂઢાઃ પદમવ્યયં
તત્ ॥૧૫॥

માન અને મોહ જેમના નિવૃત્ત થયા છે, સંગના
દોષો જેમણે છુટ્યા છે, અધ્યાત્મસ્વરૂપમાં નિષ્ઠાવાન
(તથા) કામ જેમનો સંપૂર્ણ નિવૃત્ત થયો છે એવા, સુખ
દુઃખ નામે દ્વંદ્વો (જોડણી) થી છુટ્ટો, અમૂઢ મોહ
(મોહ-અજ્ઞાન-થી રહિત યોગીઓ) તે અખંડ (અવિ-
કારી) ધામને પામે છે. ૧૫, ૫.

યઃ શાસ્ત્રવિશ્વિમુક્તસૃજ્ય વર્તતે કામકારતઃ ।

ન સ સિદ્ધિમવાપ્નોતિ ન સુખં ન પરાં ગતિમ્ ॥૧૬॥

જે શાસ્ત્રવિધિને છોડીને સ્વછંદપણાથી વર્તે છે, તે સિદ્ધિને પામતો નથી, અને પરમગતિને (પશુ) પામતો નથી, ૧૬, ૨૩.

મનઃપ્રસાદઃ સૌમ્યત્વં મૌનમાત્મવિનિગ્રહઃ ।

ભાવસંશુદ્ધિરિત્યેતત્તપો માનસમુચ્યતે ॥ ૧૭ ॥

મનની પ્રસન્નતા, સૌમ્યતા^૧, મૌન, મનનો સારો નિગ્રહ, અંતઃકરણની સારી વૃત્તિ એ માનસિક તપ કહ્યું છે. ૧૭, ૧૬.

સર્વેયમાભ્યરિત્યજ્ય મામેકં શરણં વ્રજ ।

અહં ત્વા મર્વણપેભ્યો મોક્ષયિष્યામિ મા શુચઃ ॥૧૮॥

સર્વ ધર્મા (ના આશ્રય) નો પરિત્યાગ કરીને એક મને શરણ આપ. હું તને સર્વ પાપોથી છોડાવીશ, શોક ન કર. ૧૮ ૧૬.

૧ સર્વ લોકોના હિતની ધ્યાન કરવી તથા શાસ્ત્રનિષિદ્ધ વિધિઓનું સ્મરણ ન કરવું તે.

ગીતાસારમિદં દૃષ્યં યઃ પઠેત્સુસમાહિતઃ ।

વિષ્ણુલોકમવાપ્નોતિ ભયશોકવિનાશનમ ॥ ૧૯ ॥

આ પુણ્યકારક, ભય અને શોકનો વિનાશ કરનારી
ગીતાનો સાર જે સમાહિત થિત થઇને બાંધે છે, તે વિ-
ષ્ણુલોક (વૈકુંઠ) ને પામે છે.

इति श्रीविदेव्यासविरचिता अष्टादशश्लोकी गीता
सम्पूर्णा ॥

શ્રીવિષ્ણુસ્તવનમ.

મૂકં કરોતિ વાચાલં પંગું લંઘયતે ગિરિમ્ ।

યત્કૃપા તમહં વન્દે પરમાનન્દમાધવમ્ ॥ ૧ ॥

શાન્તકારં શુજગશયનં જ્ઞાનાર્થં સુરેશમ્ ।

વિશ્વાધારં ગગનસદૃશં મેઘવર્ણં શુભાક્ષમ્ ॥

લક્ષ્મીકાન્તં કમલનયનં યોગિભિર્ધ્યાનગમ્યમ્ ।

વન્દે વિષ્ણું ભવમયહરં સર્વલોકૈકનાથમ્ ॥૨॥

विष्णोः षोडश नामानि

औषधे चिन्तयेद्विष्णुं भोजने च जनार्दनम् ।
 शयने पद्मनाभं च विवाहे च प्रजापतिम् ॥ १ ॥
 युद्धे चक्रधरं देवं प्रवासे च त्रिविक्रमम् ।
 नारायणं तनुत्यागे श्रीधरं प्रियसंगमे ॥ २ ॥
 दुःस्वप्ने स्मर गोविन्दं संकटे मधुसूदनम् ।
 कानने नारसिंहं च पावके जलशायिनम् ॥ ३ ॥
 जलमध्ये वराहं च पर्वते रघुनन्दनम् ।
 गमने वामनं चैव सर्वकार्येषु माधवम् ॥ ४ ॥
 षोडशैतानि नामानि प्रातरुत्थाय यः पठत् ।
 सर्वपापविनिर्मुक्तो विष्णुलोके महीयते ॥ ५ ॥

औषध पीतां विष्णुनुं, आती वभते जनार्दननुं, सूती
 वभते पद्मनाभनुं, विवाहभां प्रजापतिनुं, रघुसंभ्राभभां सु-

દર્શન ચક્રધારી શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માનું, મુસાફરીમાં ત્રિવિક્રમનું, મરણ સમયે નારાયણનું, પ્રિયતા સંગમાં શ્રીધરનું, ખરાબ સ્વપ્ન સમયે ગોવિન્દનું, સંકટમાં મધુસૂદનનું. વનમાં નરસિંહનું, અગ્નિમાં ક્ષીરશાયીનું, જલમાં વરાહનું, પર્વત-પર રામચંદ્રનું, યાત્રામાં વામનનું, અને સર્વ કામમાં માધવ (શ્રીલક્ષ્મીનારાયણનું) નું ચિન્તન કરવું.

આ સોળ નામો જે સવારે ઉઠતી વખતે બણે છે, તે સર્વ પાપથી મુક્ત થઈ વિષ્ણુલોક (વૈકુંઠ) ને પામે છે. ૫

સમાપ્ત.

કેકાણું બહલ્યું.

વૈદ્ય અને ધર્મોપદેશક તરીકે ત્રેવીશ વર્ષ સુધી
મુંબઈમાં વાસી ઘણા પ્રસિદ્ધ થયેલા વૈદ્યશાસ્ત્રી
દામોદર કાનજીને નામદાર મહારાજાશ્રી ગાયકવાડ
સરકારે ખાસ પોતે ઘણા વખત સુધી ધર્મોપદેશ
સાંભળી, આશ્રય આપવાથી તેઓ હાલ શ્રી વડો-
દરામાં વસે છે; તે વૈદ્યક અને ઉપદેશ સંબંધે જે
જે કામ હોય તેણે નીચેને શિરનામે ખખર આપવી.

વૈદ્યશાસ્ત્રી દામોદર કાનજી:

અમદાવાદી પોળ. કડવાશેરી.

મું. વડોદરા.

